

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНИЙ СВІТОУСТРІЙ**

Виконав: студент 2 курсу магістратури,
групи 8.0529
напряму підготовки 6.030104
«Політологія»
М. О. Прадід

Керівник: доцент кафедри політології,
к.політ.н. Лепська Н. В.

Рецензент: доцент кафедри
к.пол.н, Хорішко Л.С.

Запоріжжя
2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СВІТОУСТРІЙ	
1.1. Визначення понятійно-категоріального апарату дослідження глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів	5
1.2. Ступінь наукової дослідженості проблеми впливу глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів на світоустрій.....	15
1.3. Методологічні принципи та методи дослідження проблеми.....	21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВПЛИВІ НА СУЧАСНИЙ СВІТОУСТРІЙ	
2.1. Сутність, основні риси та принципи глобалізму	25
2.2. Суність, основні риси та принципи антиглобалізму	30
2.3. Ідеологія глобалізації та її вплив на світоустрій	37
РОЗДІЛ 3. ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗМІНИ СВІТОУСТРОЮ	
3.1. Технології глобалізації в процесі впливу на зміну світоустрою	43
3.2. Досвід міжнародних організацій у протистоянні глобалізаційним викликам та збереженні національної безпеки.....	50
3.2. Збереження української національної безпеки в умовах глобалізації.....	60
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	72

ВСТУП

Актуальність. У наш час глобалізаційні процеси виступають фактором світового розвитку, зачіпаючи практично всі сторони життєдіяльності людства. Фактом, що підтверджує це, можна назвати ускладнення міжнародних стосунків, створення транснаціональних корпорацій, наддержавних політичних та військових союзів, процес міжнародної економічної інтеграції. Зміни торкнулися й України, а події, які розгорнулися в державі за останні роки, стали величезним для неї випробуванням. На даний час Україна втратила частину своїх територій внаслідок комплексу спеціальних операцій, що були проведені Російською Федерацією. Також глобалізаційні процеси залишаються предметом наукового дискурсу, звертаючи на себе увагу вчених та аналітиків з усього світу. З'явилася нова міждисциплінарна галузь наукових досліджень – глобалістика, яка вивчає глобальні процеси, їх генезис та вплив на світ. Саме ж поняття «глобалізація» залишається дискусійним, а єдина система до його тлумачення не сформувалась. Не меншу увагу наразі звертають і протилежні до глобалізації процеси – антиглобалістські, адже ціла низка світових протиріч на тлі макropolitичних подій та явищ в їх єдиному інтеграційному русі набула суцільного загострення та ускладнення. Вочевидь, глобалізаційні тенденції зіштовхуються зі своєю протилежністю – антиглобалізмом, і світ сьогодні дедалі більше не погоджується з глобалістськими моделями універсалізації, натомість активізується відмова від них на користь фрагментації під гаслами націоналістичних рухів, захисту суверенних прав народів, сепаратистських тенденцій тощо. Отже, перелічене зумовлює нагальну необхідність нових, сучасних досліджень протистояння глобалізації та антиглобалізації у їх впливі на майбутній світоустрій.

Проблемна ситуація полягає у необхідності наукового уявлення усіх глобалізаційних загроз, та створення необхідної чіткої стратегії захисту національної безпеки України, яка дозволить зберегти суверенітет країни та

суб'єктність на міжнародній політичній арені. Ця стратегія повинна враховувати зарубіжний та наявний вітчизняний опит боротьби з тими загрозами, що загострюються через глобалізацію світу, стан міжнародних відносин, що динамічно розвиваються, специфіку гібридної війни з Російською Федерацією тощо.

Об'єкт дослідження – глобалізаційні та антиглобалізаційні процеси.

Предмет дослідження – глобалізаційні та антиглобалізаційні процеси як чинники зміни світоустрою.

Метою дипломної роботи є узагальнення теоретичних засад феномену глобалізації, дослідження впливу глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів на зміну сучасного світоустрою.

Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

- визначити сутність головних понять теми дослідження;
- дослідити ступінь наукової дослідженості проблеми;
- проаналізувати та визначити методи, які можуть бути використанні для вивчення проблеми;
- виявити сутність, умови появи та розвиток, а також основні риси та принципи глобалізації;
- виявити сутнісні, умови появи та розвиток антиглобалізаційних рухів;
- дослідити наявний досвід впливу глобалізації на сучасний світоустрій;
- визначити перспективи та шляхи удосконалення системи національної безпеки в умовах глобалізації світу;

Гіпотеза дослідження: Основна гіпотеза дослідження: глобалізаційні процеси з плином часу мають тенденцію до продовження та поглиблення, що спричинено необхідністю згуртованості та мобілізації зусиль держав у протидії глобальним загрозам, і тому світоустрій не зазнає кардинальних змін.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку та літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СВІТОУСТРІЙ

1.1. Визначення понятійно-категоріального апарату дослідження глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів

Для вирішення поставлених у вступі завдань спочатку потрібно дати визначення згаданих вище понять. Для цього будь-яка наука звертається до понятійно-категоріального апарату, який, в контексті політичної думки, являє собою систему понять та категорій, необхідних для пізнання політичних явищ та процесів. Понятійно-категоріальний апарат допомагає більш точно розкрити предмет роботи, та виділити складові компоненти, необхідні для осмислення суті праці. В першу чергу, потрібно дати визначення поняттю «глобалізація» та суміжних до нього понять, без яких його неможливо експлікувати.

Виникнення терміну «глобалізація» пов'язане з дієсловом «глобалізувати» (to globalize), яке було зафіксоване у 1950-ті рр. Американські дослідники Олівер Рейзер та Болдвін Девіс у 1944р. у своїй праці «Планетарна демократія» використовували дієслово «глобалізувати». Згодом в європейській науці почали використовувати французький термін *mondialisation*, який позначав взаємозалежність національних економік. Саме з перекладу цього терміну на англійську мову й з'явився термін «глобалізація» у сучасному його розумінні. Британський вчений Роланд Робертсон у 1983 р. вперше вжив термін *globality* у своїй статті, а ще через два роки, у 1985, сам дав власне тлумачення поняттю *globalization* у праці «Релятивізація суспільства». [47, с. 31]

Визначення феномену глобалізації залишається дискусійним. Існують ледве не сотні різноманітних тлумачень глобалізації, які іноді суперечать та є взаємовиключними один до одного. Різноманітність визначень пояснюється

різними підходам до цього завдання. Так, Б. Баді, розуміючи під глобалізацією багатоаспектне явище, наголошує на трьох вимірах глобалізації: 1) глобалізація як постійний історичний процес, 2) глобалізація як гомогенізація і універсалізація світу, 3) глобалізація як руйнування національних кордонів. Деякі вчені усвідомлюють глобалізацію як історичний процес. Наприклад, У. Бек вважає, що глобалізація являє собою «процеси, в яких національні держави і їх суверенітет вплітаються в павутиння транснаціональних акторів і підкоряються їх владним можливостям, їх орієнтації та ідентичності». Інші бачать в глобалізації суто сучасний процес. Так, Дж. Тобін характеризує її як суто технологічний процес, пов'язаний із широким поширенням високих технологій в електроніці, обчислювальній техніці і комунікаціях. А ось на думку П. Бурдьє, глобалізація є продуктом не економіки чи технології, а політики, яка формується транснаціональними корпораціями [45].

Вчений М. Кастельс описує глобалізацію як «...постійний процес розвитку капіталістичного способу виробництва, який, долаючи межі часу й простору, наприкінці ХХ століття перетворює світову економіку в глобальну, з новою інфраструктурою, створюваною інформаційними й комунікаційними технологіями». «Глобальна економіка, – за Кастельсом, – це економіка, здатна працювати як єдина система у режимі реального часу в масштабі всієї планети, тому глобалізація пов'язана з інформаційною трансформацією суспільства, а не масштабами або економічною діяльністю» [40].

У 2000 р. відомий дослідник глобалізації Ян Шолте узагальнив трактування глобалізації та виокремив п'ять найбільш ключових її визначень. По-перше, глобалізацію слід розглядати як інтернаціоналізацію, що знаходить прояв у поглибленні міжнаціональних соціальних та економічних відносин і поступовому переході до такого типу суспільних відносин, де першочерговими постають глобальні інтереси. По-друге, глобалізація як лібералізація. По-третє, глобалізація як процес, що уніфікує суспільні економічні відносини шляхом поширення знань та досвіду через світові інформаційні системи. По-четверте, глобалізація як процес модернізації

суспільства шляхом локального самовизначення та поширення модернізму. По-п'яте, глобалізація як механізм створення єдиного суспільного простору, що немає територіальних обмежень та визначеності. Вона є процесом, що трансформує реконфігурацію географії таким чином, що суспільний простір вже не відображається у поняттях територіальних просторів, територіальних відстаней і кордоні [73].

У тому ж році професор Чарльз Доран році визначив це явище наступним чином: «...взаємодія інформаційної технології і світової економіки. Цей процес можна характеризувати в плані інтенсивності, глибини, обсягу і вартості міжнародних операцій в інформаційній, фінансовій, комерційній, торгівельній і адміністративній сферах у всесвітньому масштабі. Різке збільшення масштабу цих операцій за останнє десятиліття і підвищення їх рівня складає прояви процесу глобалізації, що найбільше піддаються вимірюванню» [73].

Серед вітчизняних вчених з цікавим визначенням виступає Н. Гражевська. Вчена вважає, що «глобалізація є закономірним наслідком взаємовпливу та взаємопереплетення множинності локальних трансформацій різнорівневих соціально-економічних систем, планетарна самоорганізація яких породжує нову якість світогосподарського розвитку» [21].

Вчені П. Єщенко та Ю. Палкін розуміють глобалізацію як «...складний багатогранний процес, який поширюється на всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, духовну і налічує три етапи, останній з яких розпочався у 70-х рр. ХХ ст. на основі революційних змін у науково-технологічній, транспортно-комунікаційній та інформаційній сферах. Учені поділяють точку зору, що нині відбувається заміна індустріального способу виробництва постіндустріальним, головними ознаками якого є саморегульовані та самовідтворювані виробничі процеси. Відбувається перенесення високих технологій зі сфери матеріального виробництва до сфери інформації, культури, освіти, охорони здоров'я, розвивається сервісна сфера, а

також зростає демократизація суспільства та соціальна захищеність населення». [33]

Академік А. Чухно дає наступне визначення: «глобалізація є багатогранним процесом, який виявляється у багатьох формах, про що свідчить десята доповідь ООН про розвиток людини у 1998 р., яка підготовлена групою відомих економістів світу і вийшла під символічною назвою – «Глобалізація з людським обличчям». [88.]

У багатьох працях підходи до розуміння глобалізації поєднуються або перетинаються. Але, як відзначає Ян Недервеен Пітерзе, серед усіх інтерпретацій глобалізації найпоширеніша та, що світ стає більш уніфікованим і стандартизованим через технологічну, комерційну та культурну синхронізацію, яка виходить із Заходу, і що глобалізація тісно примикає до модерності. У більшості досліджень домінує позиція, згідно з якою глобалізація втілює очевидне збільшення взаємозалежності та взаємопов'язаності людства на основі однієї – західної – моделі розвитку, експансія якої поділила світ на розвинений центр та відсталу периферію, яка вимушено засвоює науково-технічні, політичні та культурні досягнення та стандарти Заходу [47].

Враховуючи все це різноманіття тлумачень, доцільно буде зупинитися на компромісному визначенні: глобалізація – це поступове перетворення світового простору в єдину зону, де без перешкод переміщуються капітали, товари та послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їх носії [45, с. 85].

Для подальшого розуміння феномену глобалізації, доречно буде визначити однокореневий термін «глобалізм». На думку американського вченого Струоба Телбота, цей термін відображає те, що «людство тисячоліттями встановлює зв'язки, зокрема такі, що простягаються через моря та океани». Дискусія про різницю між термінами «глобалізація» та «глобалізм» освітлена у праці Роберта Кохейна та Джозефа Ная «Влада та

взаємозалежність», у який науковці доходять до висновку, що розрізнення між цими термінами не має серйозного наукового значення.

Разом з глобалізацією доречно розглянути два нових явища, які були створені нею – глобальне суспільство і світове суспільство, – і дати їм визначення.

Глобальне суспільство – сукупність країн та народів, які взаємопов’язані між собою на основі реалізації спільних потреб та інтересів. Світове суспільство – спільність соціальних відносин, які не можуть інтегруватись у національно-державну політику та визначатись нею. На цьому також наполягає польський дослідник Г. Колодко, доводячи тим самим, що світове суспільство – це суспільство, у межах якого неможливими є всесвітня держава та всесвітній уряд, оскільки завжди знайдеться хтось, хто здійснить відповідну корекцію суспільного розвитку [14].

Глобалістика – одна з нових дисциплін, яка з’явилась у відповідь на нові проблеми, створенні глобалізацією, економічні трансформації світового розвитку та необхідність наукового осмислення цих явища. Глобалістика – це наука про методологію досліджень системи глобалізму і процесів глобалізації, що розкриває їхній зміст, тенденції розвитку та наслідки, глобальні, регіональні стратегії, формулює методи світового стратегічного планування і прогнозування» вивчає світосистемні відносини та їх глобальне регулювання; глобальні транс-формації в різних галузях життєдіяльності світової спільноти; глобальні проблеми існування земної цивілізації; основні напрями і рушійні сили безпечного розвитку людства Вона, з одного боку, інтегрує в себе широке коло знань у сферах демографії, екології, етногенезу, культури, економіки, соціології, продовольчої і водної безпеки, глобалізованої системи торгівлі за єдиними правилами, комунікації, фінансів, освіти тощо, тобто все, що стосується розвитку людини, а з другого — формує нові знання щодо поточного та майбутнього розвитку людства [8].

Різноманітні методи і форми політичного впливу зосереджені на зміні функціонуючих цінностей, дезорганізації населення і піднятті невдоволення в

суспільстві. Тому важливо переосмислити значення таких термінів, як національна безпека та політична безпека держави.

Національна безпека – це стан держави в системі міжнародних відносин, що дозволяє йому виконувати і захищати національні інтереси, а також забезпечувати гарантовані сприятливі умови для розвитку суспільства, держави і особи. Мета забезпечення національної безпеки – сталий розвиток держави в цілому. Одним з головних видів національної безпеки є політична безпека країни.

Політична безпека має наступні ознаки: політична стабільність суспільства, яка формується за рахунок збалансованої політичної системи, яка враховує інтереси всіх соціальних груп з опорою на пріоритет особистості і стабільний політичний суверенітет. При відсутності даних ознак руйнується політична безпека держави. У сучасному світі країна, головуєча в розвитку комунікаційно-інформаційних технологій і систем, переважає і в багатьох інших стратегічних сферах: політичній, економічній, військовій та т.д. Саме тому інформація є чільним засобом в протистоянні на міжнародній арені з метою визначення панування провідних держав в глобальному інформаційному просторі [30].

Поняття державного суверенітету також важливо у контексті розуміння національної безпеки. Серед засновників теоретичного дослідження цього питання найбільш фундаментальними є праці Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж. Ж. Руссо, К. Шмітта. На сьогодні це поняття залишається дискусійним як у вітчизняній науці, так і в зарубіжній, тому можна зупинитися на компромісному варіанті: державний суверенітет – це верховенство державної влади всередині країни, її незалежність та рівноправність у зовнішньополітичних міжнародних відносинах [31].

В останні часи також гостро постало питання десуверенізації держав, під яким можна розуміти пряме або непряме порушення суверенітету держави, універсалізації прав люди та прав нації на самовизначення, становлення наднаціональних інститутів та норм, що методологічно нівелює можливості

системного дослідження фрагментації суверенітету. І. Ошипок зазначає, що державний суверенітет може бути обмежений добровільно або примусово. Добровільне самообмеження суверенітету відбувається при створенні нової політичної спільності або об'єднання у співтовариство, союз держав, коли кожна держава відмовляється від деяких своїх прав на користь наднаціональних утворень. Примусове обмеження суверенітету відбувається, коли держава або декілька держав, використовуючи силу, втручаються у справи іншої держави з найрізноманітнішими цілями (доступ до природних багатств, можливості транзиту тощо). Суверенітет держави змінюється в залежності від конкретної міжнародно-політичної ситуації, явищ міжнародного масштабу, соціально-економічних і політичних особливостей конкретної держави [60, с. 64].

Антиглобалізм – термін загальний, який позначає політичну позицію людей що до глобалізаційних процесів. Прихильники антиглобалістського руху вважають, що глобалізаційні процеси не сприяють покращенню міжнародних відносин, а лише створюють нові проблеми для людства, такі як загострення міжнародних конфліктів та поява нових, поляризація суспільства, в першу чергу за майновим принципом, інформаційна та культурна експансія, поява політичної влади у транснаціональних корпорацій, загроза навколишньому середовищу тощо [60, с. 65].

Альтерглобалізм можна визначити як світовий громадський рух, що виступає за розробку і реалізацію альтернативних шляхів глобалізації. Альтерглобалізм не заперечує об'єктивності і необхідності процесів загальної інтеграції, він наповнює поняття глобалізації новим змістом.

Зміст самого поняття «альтерглобалізм» можна встановити лише через аналіз соціальних, політичних, ідеологічних та інших прояв цього явища. Пов'язано це зі специфікою самого альтерглобалізму, який зародився в межах соціальних протестних рухів і не мав єдиного «центру» для осмислення самого себе. Можна виділити три сфери соціальних явищ, які і визначають форму альтерглобалізму: [12]

- світові руху протесту;
- практична діяльність організацій;
- регіональні а міжнародні соціальні форуми;

Загалом існує чотири підходи до розуміння альтерглобалізму:

- альтерглобалізм як теорія швидкого переходу до нового технологічного укладу.

- альтерглобалізм як світовий громадській рух, теорія та практика нових форм змісту світової інтеграції регіональні а міжнародні соціальні форуми;

- альтерглобалізм як соціальне явище, спрямоване на руйнування національних держав;

- альтерглобалізм як антиглобалізм;

Така різноманітність в розумінні альтерглобалізму пояснюється відносною новизною самого явища, сутність якого ще формується і підлягає подальшому аналізу.

Світоустрій – це принципи, норми та інституції, що регулюють поведінку міжнародних акторів: держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій. Світоустрій визначає діяльність та усвідомлення світових політичних процесів, відображає структуру сформованих зв'язків між учасниками системи міжнародних відносин

Визначення також потребують терміни, що були вживані у третьому розділі дослідження, таких як національна безпека, міжнародна безпека та деякі інші.

На сьогодні існує ціла низка визначень національної безпеки, вчені мають власні варіанти трактування цього поняття. Доцільно буде згадати декілька з них, що дасть можливість повного розуміння терміну. За визначенням українського вченого В. Ліпкана, національна безпека – це сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі і державну стратегію в області забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового,

техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [50].

Інший вчений, Я. Кондратьєв, пов'язує національну безпеку з нацією, та розуміє її як здатність нації задовольняти проблеми, які необхідні для її збереження з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [44].

Визначивши поняття національної безпеки, слід дослідити й сам процес забезпечення національної безпеки. Забезпечення національної безпеки – комплекс політичних, економічних, соціальних, з охорони здоров'я, військових і правових заходів, які спрямовані на забезпечення нормальної життєдіяльності нації та усунення можливих загроз. Таким чином, основними складовими забезпечення національної безпеки є:

- захист державного ладу;
- захист суспільного ладу,
- забезпечення територіальної недоторканності і суверенітету;
- забезпечення політичної та економічної незалежності нації;
- забезпечення здоров'я нації;
- охорона громадського порядку;
- боротьба зі злочинністю;
- забезпечення техногенної безпеки; боротьба зі злочинністю;
- захист від загроз стихійних лих

Геополітична безпека – складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними та недержавними інституціями забезпечується встановлення контролю і панування над ресурсами земного, водного, повітряно-космічного, інформаційного (духовно-культурного) простору власної країни [50].

Сучасна наукова інтерпретація національної безпеки передбачає розгляд її сутності у взаємозв'язку зі станом міжнародної безпеки. Під «міжнародною безпекою» сучасна політологічна наука розуміє стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства та держави, міждержавних та

регіональних об'єднань, а також глобальних міжнародних установ, який забезпечує можливість їх реалізації. Головним завданням теорії міжнародної безпеки на сучасному етапі є виявлення і визначення основних закономірностей, методів та критеріїв, які дають змогу запобігати або знижувати до мінімального рівня міжнародні конфлікти, появу можливостей виникнення будь-яких загроз глобальній безпеці світової спільноти[43, с. 145-148].

Війна – це соціально-політичне явище, що являє собою найбільш гостру форму розв'язання суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, релігійних, територіальних та ін. протиріч між державами, народами, націями, класами і соціальними групами засобами збройного насильства.

Гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя [20].

Усі перелічені категорії важливі для аналізу глобалізаційних процесів та їх наслідків, їх впливу на світоустрій та національну безпеку держав, а також впливу діяльності антиглобалістських організацій на міжнародні політичні процеси. Перелічені тлумачення політичних категорій не є вичерпними, та слугують здебільше для полегшення аналізу досліджуваної теми.

1.2. Ступінь наукової дослідженості проблеми впливу глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів на світоустрій

Доречно буде поділити усі наявні дослідження глобалізаційних процесів на дві хронологічні категорії. До першої відносяться ті дослідження та праці, що були написані ще до появи терміну «глобалізація», тобто лише передбачали усі сьогоденні положення, розвиваючи ідеї саме теоретичного осмислення глобалізації. Цю категорію праць можна назвати імпліцитною. До другої категорії – експліцитної – належать ті дослідження, які були написані вже після появи терміну «глобалізація» у 80-х роках ХХ століття, тобто вони містять у собі усвідомлене, цілеспрямоване вивчення глобалізаційних процесів та проблем саме в тому вигляді, які існують у наш час.

Повертаючись до першої категорії досліджень імпліцитного типу, доречно буде згадати багатьох великих вчених, праці яких тим чи іншим чином торкалися теоретичного усвідомлення глобалізації, навіть за відсутності застосування цього поняття. Це й давньогрецькі мислителі Зенон Елейський та Аристотель, дослідники суспільних процесів К. Поппер та Е. Дюркгейм, праці В. Леніна, К. Маркса та Ф. Енгельса, які торкалися питання взаємозв'язку капіталізму та соціальних процесів, а також М. Вебера, який поєднував перелічене ще й з аспектом релігійної ідентичності [68, с. 2-4].

Як вже було зазначено, друга категорія досліджень є сучасною, у повному сенсі слова науковою, та пов'язана з появою терміну «глобалізація» у світовому понятійно-категоріальному апараті наук. Але усі сучасні дослідження теж доречно буде систематизувати та поділити на деякі категорії. Наприклад, Г. Сарайкіна пропонує поділити експліцитні дослідження на наступні три підсистеми, які відрізняються розглянутими в них глобалізаційними процесами. Це традиційні виробничо-економічна, соціальна та культурна підсистеми. Відповідно до цього можна побудувати класифікацію експліцитної теорії глобалізації, в межах якої вивчають виробничо-економічні, організаційно-політичні та соціокультурні

глобалізаційні процеси. Звісно, ця класифікація не є вичерпною, та слугує здебільше для більш комфортного опрацювання наявних досліджень.

Дослідження першої категорії виробничо-економічних процесів відображені у працях М. Алле, Е. Альтфатера, Д. Белла, И. Валлерстайна, М. Кастельса, А. Колганова, Дж. Сороса, Х. Шуманна та багатьох інших.

Проблематика організаційно-політичних глобалізаційних процесів розглядається в дослідженнях У. Бека, Г. Беркінга, З. Бжезинського, Е. Гідденса, К. Дерре, К. Поппера, Ф. Фукуями, Ю. Хабермарса, С. Хантінгтона, В. Хайтмайера, М. Цюрна, Х. Шуманна.

Дослідженню соціокультурних глобалізаційних процесів сприяли праці таких вчених як З. Бауман, П. Бергер, Г. Беркінг, Е. Бернстейн, Е. Гідденс, А.Дж. Тойнбі, С. Хантінгтон, Т. Шрінівас, П. Штомпка [68].

Загальна методологія дослідження глобалізації сформувалася у працях ще не згаданих А. Аппадурі, Г. Терборна, І. Уоллерстайна, Л. Склера, М. Уотерса, П. Хірста, Р. Робертсона, Ф. Броделя, Х. Хондкера та інших.

Також саме практичний вплив глобалізації на світоустрій розглянуто у працях З. Бжезинського, Д. Каллео, А. Тоффлера, С. Хантінгтона, М. Портера, Дж. Розенау, Дж. Тобіна.

Треба відмітити становлення та розвиток української національної школи глобалістики. У провідних українських наукових центрах (Інституті світової економіки і міжнародних відносин, Інституті економічного прогнозування НАН України, Національному інституті стратегічних досліджень, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Донецькому національному економічному університеті, Львівському національному університеті імені Івана Франка та інших) глобалізація досліджується як у загальноцивілізаційному вимірі (праці Ю. Пахомова, Д. Лук'яненка, О. Білоруса, Ю. Павленка), так і в її ключових компонентах: політичних та соціально-економічних (праці А. Гальчинського, А. Філіпенка, С. Сіденко, Ю. Козака, Ю. Макогона, В. Рокочі, С. Соколенка,

А. Поручника, Л. Антонюк, І. Школи), фінансово-інвестиційних (праці Б. Губського З. Луцишин, О. Плотнікова, О. Шниркова, В. Шевчука, О. Рогача). Консолідація творчих зусиль та синтез наукових ідей дозволяють об'єктивно оцінювати не тільки ключові світогосподарські тренди, а й практичні реалії економічного розвитку України та фактори і шляхи прогресу у глобальній системі.

Проблему взаємозв'язку інформаційних технологій з глобалізаційними та антиглобалізаційними процесами, освітлено у дослідженнях А. Єлякова, Е. Василевського, Г. Ровинської, Г. Почепцова, О. Зернецької. Так, А. Єляков у своїй праці «Інтернет – тотальна загроза суспільству?» виділяє хронологічні етапи розвитку мережі Інтернет, та вивчає його вплив на суспільство, пов'язуючи глобалізаційні процеси саме з появою Інтернету. У статті Е. Василевського «Інформаційні технології: масштаби та ефективність використання» наведена статистика соціальних рухів та їх взаємозв'язок з використанням інформаційних технологій. Вплив Інтернету на інформаційну глобалізацію освітлює Т. Ровинська у своїй статі «Інтернаціоналізація та глобалізація засобів масової інформації» [78.]

Дослідженню причин виникнення антиглобалістського руху, факторів, що зумовили його формування та становлення, значну увагу у своїх працях приділяють А. Каллінікос, А. Мітсіу, А. Негрі, Д. Хелд, Е. Макгрю, О. Бузгалін, Н. Кляйн, К. Агітон та інші [78].

Цікавою є книга «Антиглобалізм: теорія та практика антиглобалістського руху» під редакцією О. Бузгаліна, присвячена темі появи та розвитку антиглобалізаційних рухів саме як політичних процесів. Автори праці проводять аналіз цього руху, наводять цитати лідерів антиглобалістської думки, а також обговорюють питання перспективи розвитку антиглобалістських організацій [36].

Праця К. Денчева «Феномен антиглобалізму» цілком присвячена цьому феномену, та розкриває особливості його генези, подальшого розвитку та функціонування антиглобалістичних рухів. Також автор розглядає питання

міжнародного тероризму, та пов'язує його саме з проблемами, створеними глобалізацією [27]

Роботи К. Агітона «Альтернативний глобалізм: нові світові рухи протесту», Н. Кляйн «NO LOGO. Люди проти брендів» та збірка статей під редакцією президента Всесвітнього форуму альтернатив Саміра Аміна присвячені аналізу позитивних та негативних наслідків глобалізації, особливості утворення антиглобалістських рухів у різних регіонах світу. Важливо й те, що перелічені автори окрім теоретичного осмислення проблеми приділяють увагу практичному вирішенню питань, пропонуючи власті варіанти подолання наявних проблем. Також у праці Наомі Кляйн досліджується вплив ТНК на країни, що лише розвиваються, та актуальні для них проблеми безробіття та міграції [22].

Згаданий грецький науковець О. Мітсіу у праці «Антиглобалізм. Нова суспільна революція» теж описує процес генези, історію розвитку та діяльність антиглобалістських організацій.

Праця авторів Девіда Хелда та Ентоні МакГрю «Глобалізація – Антиглобалізація» детально проаналізовані позитивні та негативні глобалізації, досліджують протестні акції антиглобалістського табору.

Скрізь призму марксизму на феномен глобалізації дивляться вчені Антоніо Негрі та Майкл Хардт. У своїй праці «Імперія» вони закликають до боротьби з глобалізаційними проблемами, в першу чергу з капіталізацією світу [82.]

Дослідженням антиглобалізаційних рухів займаються й вітчизняні вчені, серед яких потрібно згадати А. Березного, А. Селезньову, І. Алексеєнко, Н. Рогожину, та інших.

В. Шконда у своїх працях розглядає суперечливість глобалізаційних процесів, їх вплив на економічні, політичні, соціальні процеси, досліджує позитивні та негативні наслідки глобалізації. Серед негативних він виділяє розширення міграційних потоків, зниження рівня економічної безпеки країни, монополізм транснаціональних корпорацій, протиріччя між глобальним та

економічним розвитком, виникнення культурних конфліктів. До позитивних вчених відносить підвищення можливості доступу до інформації, простору свободи, інтеграція зусиль світового співтовариства щодо вирішення глобальних екологічних проблем, міжнародного тероризму, розподілу робочої сили, взаємодія і взаємозбагачення різних культур [62, с. 248].

Проблема забезпечення національної безпеки існувала з перших днів появи держави. Цьому питанню приділяли увагу такі видатні вчені як Аристотель, Цицерон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Н. Макіавеллі та багато інших. Втім сучасне розуміння національної безпеки вперше було сформоване у 1947р., в Законі про національну безпеку Сполучених Штатів Америки. У період «холодної війни» більшість західних науковців розглядали національну безпеку з точки зору обороноздатності держави. Таку позицію відстоювали у своїх працях такі вчені як В. Кауфман, Є. Азер, П. Хат, Р. Джексон, Ч. Мур та інші [62, с. 249].

Події останніх часів, геополітичні зміни, сучасні міжнародні конфлікти, терористичні акти продемонстрували слабкість існуючих систем захисту, та обумовили необхідність створення нових підходів до проблем національної безпеки.

На сучасному етапі існуючі підходи можна поділити щонайменше на три основних. Перший підхід зосереджує увагу на захисті цінностей суспільства, тобто економічний добробут, розвиток, справедливість, та можливість їх поширення. Серед західних вчених, які відстоювали цю очку зору, можна назвати А. Волферса, Д. Гадді, Г. Даєма, Дж. Джонсона, Д. Кауфмана, Р. Коена та інших.

Другий напрям наукових розробок розглядає національну безпеку у контексті захисту національних інтересів та приділяє увагу захисту особи та суспільства, як головних цінностей. Представниками цього напрямку є ряд українських та західних науковців: А. Бетлер, В. Богданович, О. Бодрук, С. Браун, О. Дзьобань, М. Каплан, Г. Моргентау, С. Хоффман та інші.

Апологети третього напрямку наголошують на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємообумовленості у дослідженні проблем національної безпеки. Серед вітчизняних вчених, які поділяють цю точку зору, можна назвати А. Величка, І. Волощука, В. Горбуліна, Б. Демидова, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін. [9]

Праця В. Ліпкана «Національна безпека України» відіграє роль у теоретичному дослідженні цієї проблематики. Окрім того, питанню сучасних загроз та тих викликів, які вони створюють національній чи міжнародній безпеці присвячені роботи таких вітчизняних дослідників: В. Горбуліна, І. Грицяка, А. Качинського, В. Почепцова, Т. Стародуба, Г. Ситника, І. Храбана [96, с. 10].

Численна кількість різних думок та підходів підживлює наукову дискусію навколо сутності глобалізації, впливу глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів на світоустрій, міждержавні відносини та суспільство, на трансформацію як самих понять національної та міжнародної безпеки, так і на практичне збереження безпеки та суверенітету країн. Це сприяє вдосконаленню традиційних та розробку нових методів боротьби з сучасними загрозами, збереження національної безпеки, врегулювання конфліктів тощо.

1.3. Методологічні принципи та методи дослідження проблеми

Як відомо, кожна наука володіє своєю системою дослідницьких принципів, що виникають у процесі творчого пізнання людиною об'єктивної реальності. Можна використувати таке визначення терміну «метод»: «Метод – (від грец. шлях дослідження, пізнання, теорія, вчення) – в широкому сенсі свідомий спосіб досягнення будь-якого результату, здійснення певної діяльності, вирішення деяких завдань. Метод передбачає відому послідовність дій на основі чітко усвідомлюваного, артикульованих і контрольованого ідеального плану в самих різних видах пізнавальної і практичної діяльності в суспільстві та культурі».

Відповідно до теми роботи та поставлених завдань, в процесі дослідження використовуються такі методи, як:

Спостереження – метод емпіричного пізнання, який забезпечує одержання різноманітної інформації про об'єкт вивчення та оточуючий його простір. При використанні цього методу ми маємо можливість у відповідності до поставленої мети зосередити увагу на фіксації саме тих явищ, що пов'язані з завданнями нашої роботи, а саме наочно прослідкувати вплив глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів в політичному просторі, їх вплив на нашу державу та зарубіжні країни.

Порівняльний метод представляє собою процес зіставлення предметів або явищ, та дозволяє встановити, в чому полягає їх подібність, вичленити їх загальні риси або показати, за якими ознаками вони розрізняються. Застосування порівняльного методу допомогло дослідити види глобалізаційного впливу.

Аналіз – це метод дослідження, який включає в себе вивчення предмета за допомогою розчленування його на складові. Кожна із виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого. Цей метод дозволяє розглянути окремі елементи глобалізації. Синтез – це зворотний метод, сутність якого – в об'єднанні раніше виокремлених частин, ознак, відношень предмета в єдине

ціле. Використання цього методу дозволило комплексно підійти до вивчення предмету дослідження.

Індукція – це логічний прийом дослідження, який пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального. В роботі метод індукції допомагає зробити достовірний висновок завдяки тому, що акцент робиться на необхідних, закономірних і причинних зв'язках.

Дедукція – це процес пізнання від загального до одиничного, або виведення одиничного із загального. У даній роботі дедукція дозволяє логічно впорядкувати глобалізаційні процеси й побудувати теоретичні знання, рекомендації та висновки, що спираються на логіку їх взаємодії.

Перелічені методи допомогли професійно підійти до дослідження проблеми, узагальнити отриману інформацію та зробити змістовні висновки. Також для отримання систематизованої несуперечливої роботи необхідно визначити правила та принципи, за якими буде досліджуватися обрана проблема.

Перший принцип – термінологічний, згідно якого відбулося уточнення змісту та обсягу понять, їх місце в понятійному апараті теорії, на базі якого базувалося наше дослідження. Наступний принцип – розвитку і історизму, який забезпечує вивчення явища з погляду його генезису, етапів становлення та можливих подальших тенденцій розвитку. Наступний – принцип об'єктивності, тобто неупередженого висвітлення, всебічного аналізу та оцінки фактів і явищ, які охоплюють досліджуване питання.

Системний принцип розглядає об'єкт дослідження як систему, дає змогу вивчати складні об'єкти, встановити їх склад та структуру, взаємодію їх елементів та зв'язок з зовнішнім середовищем.

Таким чином, було виділено ті принципи та методи, які були застосовані під час написання дипломної роботи, що допомогли зібрати необхідну інформацію, проаналізувати та узагальнити її.

Підбиваючи підсумки першого розділу, вважається за потрібне зазначити, що глобалізація є об'єктивним, всеохоплюючим процесом, хоча очне визначення цього феномену залишається дискусійним.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВПЛИВІ НА СУЧАСНИЙ СВІТОУСТРІЙ

2.1. Сутність, основні риси та принципи глобалізму

В інтерпретації глобалізму необхідно чітко розрізняти теоретичний, ідеологічний і аксіологічний аспекти. Той факт, що глобалізація має тривалу історію, і те, що в ній виділяють різні етапи, фази і цикли розвитку, аж ніяк не применшує імперіалістичну суть сучасної моделі «глобалізму по-американськи». Даної моделі необхідно протиставити інші моделі, які спираються на ідеали гуманізму, що мають свої корені в глиб століть культурної історії всіх народів.

Ідея гуманізму зазнала в історії культури складну еволюцію. З осмисленням гуманістичного змісту глобальної проблематики, на рубежі XIX-XX століть з'явилися космізм і євразійство, які в анналах вітчизняної філософської та культурологічної думки представляли собою різні, але багато в чому схожі варіанти глобального світобачення.

Збільшений в даний час інтерес до євразійства викликаний наступними причинами: по-перше, соціальні катаклізми останнього десятиліття породили необхідність пошуку нового «символу віри» в ідейному багажі вітчизняної духовної культури. По-друге, сучасна ідеологічна конструкція національної самосвідомості в дусі постмодерністського пошуку спирається на еkleктичний набір фрагментів соціально-філософських, культурологічних та геополітичних ідей євразійців.

Затвердження ідей євразійців, так само як і ідею Н. Данилевського про неприпустимість здійснення на Землі єдиної загальнолюдської цивілізації [25], слід розглядати в якості істотних ідейних і методологічних передумов формування нового сучасного глобалістського типу мислення.

Космізм і євразійство з повною підставою можуть бути включені в сучасний науковий світогляд, предметом якого виступає глобалізм. У ньому при цьому слід досить чітко розрізнити справжній глобалізм, представлений гуманістичною класикою (віра в соціальний прогрес, справедливість, велич людського духу тощо), і той глобалізм, в контексті якого затверджуються «кінець історії», зіткнення цивілізацій і монополія «золотого мільярда».

Одним з перших вчених, які поставили і досить глибоко і докладно розробили питання про гуманістичний вимір глобальних проблем, є академік І. Фролов. Проблеми власне гуманістичного змісту, які, згідно з І. Фроловим, знайшли глобальні масштаби, сформульовані наступним чином:

- 1) чи зміниться сама людина, її біологічна, генетична природа і психофізичні якості?
- 2) як ці зміни позначатимуться на фізичному і духовному образі людини, її сприйнятті сенсу і мети життя?
- 3) чи здатна наука допомогти соціальній реалізації сутнісних сил людини?
- 4) як наука може впливати на розвиток здібностей людини і її потреби, сприяти досягненню соціальної рівності людей при збереженні своєрідності кожної особистості [81] та, звичайно, як, в зв'язку з цим, зміниться менталітет людини?

Мова повинна йти не тільки про науку, а й про інші елементи духовної культури, які також здатні і покликані включитися в гуманістичного виміру процесів глобалізації.

Самі по собі глобальні проблеми поділяються на інтерсоціальні, антропосоціальні, цінні та природно-соціальні, тому І. Фролов цілком справедливо виділяв наступні основні підходи до вивчення глобальних проблем: соціальні, наукові та гуманістичні [81].

Сучасний глобалізм по ряду характерних рис відтворює структуру світу на рубежі XIX-XX століть. Тоді капіталізм перейшов у свою вищу стадію -

імперіалізм, суть якого залишилася незмінною: перевага сильного над слабким.

Виникнення Радянського Союзу і утворення світової системи соціалізму порушили процес формування всесвітнього капіталістичного господарства, основою якого залишався імперіалізм і колоніальна система.

Глобалізм (як сучасна форма імперіалізму і вища його стадія) спирається не тільки на військову і економічну експансію, але також на експансію культурну, яка виражається, зокрема, в інформаційній війні і «культурному тероризмі». Так, закріплюється система несправедливого розподілу ресурсів планети: природних, трудових та інтелектуальних.

Сучасний глобалізм виявив об'єктивну ситуацію: жодна країна не може увійти в постіндустріальне суспільство без його згоди і підтримки. Принципи такої дії в політичному плані були викладені ще в 1823 році в посланні до Конгресу Президентом США Джеймсом Монро У концепції національної безпеки США для нового століття, проголошеної Клінтоном в 1999 р., межі цього домінування розширюються до глобальних масштабів. Так, стверджується однополярний глобалізм: США повинні домінувати в світі, оскільки тільки вони здатні взяти на себе керівництво і дати світовій спільноті відповіді на виклики сучасності.

У цих умовах починає діяти геополітичний закон: слабкі об'єднуються проти сильного. Одним з варіантів дії цього закону є євразійство, яке слід розглядати не тільки як філософську, культурологічну та ідеологічну доктрину, але і як соціально-політичний рух, що протистоїть однополярному глобалізму. При цьому необхідно враховувати, що в даний час існують три варіанти євразійства: російський, тюркський і китайський.

Євразія, як єдиний континент в географічному сенсі, в геополітичному та соціокультурному плані має досить складну і різноманітну структуру. Тому в глобальному політичному прогнозуванні необхідний облік не толь до даних наукової аналітики, але і включення всіх фрагментів матеріальної і духовної культури народів різних регіонів Євразії.

Між термінами «глобалізація» і «глобалізм» існують значні відмінності: глобалізація – це об'єктивний процес, в який ми залучені не тільки в якості суб'єктів, але і в якості об'єктів. Нам близька позиція німецького вченого У. Бека у визначенні сутності глобалізму. Для нього глобалізм – це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму, яка зводить багатовимірність глобалізації тільки до одного господарського виміру і мислиться лінійно. Так, інші аспекти глобалізації – екологічний, політичний, культурний, суспільно-цивілізаційний або взагалі не розглядаються, або ставляться в підпорядкування чільному виміру світового ринку [4].

Отже, проаналізувавши витoki глобалізму, слід зазначити його виявлені наступні характеристики:

- 1) універсальний соціальний процес, співвіднесений з попередніми стадіями розвитку людства;
- 2) тенденція загальнопланетарного об'єднання країн, народів, культур;
- 3) ризикогенний тип взаємодії цивілізацій;
- 4) об'єктивний інтеграційний процес;
- 5) інформаційна єдність світу;
- 6) взаємопов'язаність всіх світових процесів, явищ.

По-друге, в результаті цього процесу глобалізуються:

- 1) економіка, фінанси, торгівля;
- 2) права людини, громадянські права;
- 3) взаємодопомога і солідарність, подолання відмінностей;
- 4) глобальний розподіл праці;
- 5) політична інтеграція;
- 6) соціальні структури, інститути, ідеали, цінності;
- 7) поширення передових технологій (модернізація);
- 8) свідомість як фактор глобального виживання.

По-третє, цей процес відбувається наступним чином:

1) послаблюються традиційні форми соціальної організації, національної держави: економічно, політично, територіально, культурно, ціннісно;

2) формуються мегасупільства, мегакультури, мегаетноси;

3) складаються єдиний світовий ринок, єдиний інформаційний простір як основи злиття культур;

4) відбувається знищення національних державних кордонів, національних урядів;

5) створюються глобальні товариства, керовані світовим урядом;

6) поступово виробляється розуміння основних принципів життєустрою на Землі;

7) інтеграційний процес проходить протягом багатьох століть (або з XV ст., або з моменту утворення людських спільнот в первісності), кожен конкретний історичний період має свої особливості.

Концепт глобалізації представляється так: це – об'єктивний, універсальний, властивий соціальної природі людини процес об'єднання людей в глобальну спільність, де всі супутні цьому процесу підпроцеси набувають глобального характеру (глобальна економіка, глобальне управління та ін.).

На сучасному етапі глобалізація як об'єктивний процес-тенденція реалізується в трьох варіантах: формування світової системи (мережі), глобалізму і інтеграції. Всі ці варіанти існують паралельно і одночасно, представляючи собою три реальних вектори виходу людства з сучасного перехідного процесу. Як будь-які вектори-напрямки, вони абстрактні і конкретизуються різноманітним перехідним процесу як такого: діями суб'єктів, випадковостями, конкуренцією виникли форм і життєздатністю старих форм організації (націй, етносів, культур і ін.).

Основні ознаки глобалізаційного процесу наступні:

– взаємозумовленість і взаємозалежність складаються в світовому союзі країн і суб'єктів, потреб, інтересів;

- інтенсифікація товарних і фінансових потоків, що йдуть через кордони національних держав, зростання прямих іноземних інвестицій;

- формування сфери транснаціональної політики (зростання числа міжурядових і неурядових організацій та їх переорієнтація на вирішення гуманітарних, а не державних проблем);

- розмивання і ослаблення регулюючих функцій національної держави, яке вже не може так само ефективно, як раніше, захищати національні інтереси від небажаних зовнішніх впливів;

- глобальна економіка поступово стає повсюдним імперативом: якщо раніше світова економіка була полем, на якому діяли суверенні держави, то тепер світова економіка перетворюється в самостійний суб'єкт, що діє на поле національних держав;

- комунікаційна «революція», як наслідок – загальна інформаційний взаємозв'язок країн, регіонів, народів усього світу в будь-якій сфері суспільного життя тощо.

Отже, автор дослідив сутність глобалізму, у якому слід досить чітко розрізнити справжній глобалізм, представлений гуманістичною класикою (віра в соціальний прогрес, справедливість, велич людського духу тощо), і той глобалізм, в контексті якого затверджуються «кінець історії», зіткнення цивілізацій і монополія «золотого мільярда». Ідейним ядром глобалізма є культ надлюдини, що обґрунтовує право вузького прошарку людей на експлуатацію всіх ресурсів планети і відчуженого праці, волі і інтелекту людства. Основними характеристиками є: універсальний соціальний процес; тенденція загальнопланетарного об'єднання країн, народів, культур; ризикогенний тип взаємодії цивілізацій; об'єктивний інтеграційний процес; інформаційна єдність світу тощо.

2.2. Сутність, основні риси та принципи антиглобалізму

Антиглобалізм – термін, що містить заперечення. А самі терміни «антиглобаліст», «антиглобалістичний рух», а пізніше «антиглобалізм» були введені засобами масової інформації на початку виникнення цього руху. Прихильники антиглобалістів категорично проти цих найменувань, оскільки вважають, що вони не відображають суті руху і вводять в оману своєю приставкою «анти». А справжніх противників глобалізації серед представників руху антиглобалістів явна меншість. Так, У. Белло, лідер коаліції «Фокус глобального Півдня» наполягає на тому, що кінцевою метою діяльності антиглобалістів повинна бути «деглобалізація». Але в таких випадках антиглобалізм, виступаючи проти об'єктивного процесу розвитку продуктивних сил і технологій, набуває реакційної форми. Більшість антиглобалістів не є противниками технологічного прогресу, не виступають проти інтеграції економік, нових інформаційних технологій та інших атрибутів глобалізації; навпаки, активно користуються всіма досягненнями сучасної прогресу.

Так, координатор громадського руху «Альтернатива» А. Буггалін пише: «Ярлик антиглобалізму був приклеєний неоліберальними засобами масової інформації. Це було зроблено не випадково: наші противники прагнуть представити нас якимись «луддитами двадцять першого століття», руйнівниками основ цивілізації. Тим часом ми за розвиток позитивної альтернативи пануючої нині капіталістичної неоліберальної моделі глобалізації. Ось чому ми будемо прагнути писати про нас як про альтерглобалістів» [27].

На відміну від руху луддитів антиглобалістський рух є масовим, що діє як в Міжнародному масштабі, так і в рамках окремих держав. Крім того, учасники руху підкреслюють, що цей напрямок не проти глобалізації як такої, як може здатися з назви, а проти її негативних наслідків і несправедливості,

проти концентрації багатства в руках транснаціональних корпорацій і окремих держав.

На першому Всесвітньому соціальному форумі в Порту-Алегрі в січні 2001 р. Сьюзен Джордж сказала: «ми «проглобалісти», тому що ми виступаємо за загальні дружбу, культуру, кухню, солідарність, багатство і ресурси» [37].

Разом з тим антиглобалісти явно критично ставляться до подій, що супроводжують світовий процес глобалізації. На численних акціях вони висувують гасла «Інший світ можливий», «Блага глобалізації всім, а не обраним», «Соціалістичний опір», «Світ не товар» тощо. Антиглобалісти не відкидають позитивність різних інтеграційних проявів, тому більшість з них виступають не проти змісту процесу глобалізації, а проти її форм, які породили численні негативні соціальні, економічні, культурні, політичні та екологічні наслідки.

По суті, спостерігається тенденція повернення всього світу до форм капіталізму, характерних для першої третини ХХ ст., і знищення всіх структур і норм суспільно-економічного життя, що виникли протягом наступного періоду під впливом робітничого руху і світової системи соціалізму.

Всі ці негативні наслідки зачіпають інтереси населення як в розвинених, так і країнах, що розвиваються і викликають почуття протесту. Протест спрямований, в першу чергу, проти суб'єктів глобалізації: міжнародних інститутів і урядів національних держав, які не враховують інтересів більшості громадян, а також транснаціональних корпорацій, що мають в результаті глобалізації величезні економічні вигоди і несуть малу соціальну відповідальність. Так, С. Джордж, Н. Кляйн та інші лідери антиглобалістів головними ворогами людства називають «диявольську трійцю»: Міжнародний валютний фонд (МВФ), СОТ і ТНК.

Таким чином, антиглобалізм – це протест проти ліберальної глобалізації, при якій головною стає економічна ефективність, а соціальні, культурні та етичні цінності ігноруються або заперечуються. Але ліберальна глобалізація – це форма капіталістичної глобалізації. А значить, багато соціальних процесів

пов'язані з розвитком капіталізму і капіталістичних відносин, які відбуваються у формі глобалізації та інших формах.

Визначивши сутність антиглобалістського руху, тепер можна виділити окремі етапи розвитку та запропонувати власну періодизацію антиглобалістського руху.

1) 1 січня 1994р. - 27 липня 1996 р. Передісторія антиглобалістського руху і початок формування майбутньої доктрини антиглобалізму, пов'язаної з виступом сапатистів в Чіапасі і діяльністю їх неформального лідера субкоманданте Маркоса.

На цьому етапі відбувається об'єднання майбутніх апологетів антиглобалістського руху навколо ідейної платформи Маркоса і його сподвижників, яка до березня 1995 року починає набувати все більш антинеоліберальних обрисів. Виступ в Чіапасі фактично поклав початок гострої дискусії з питань процесу глобалізації і її негативних проявів в сучасному світі.

2) 27 липня 1996р. - 23 лютого 1998 рр. Створення нового міжнародного мережевого об'єднання.

Ключовими подіями цього етапу стало проведення міжнародних конференцій в Ла-Реалідад (липень-серпень 1996 р.), Ель-Індіани (серпень 1997 р.) і Женеві (лютий 1998 р.). Саме в ході цих зустрічей були закладені основи створення міжнародної громадської мережі – ГДН розшифрувати, що стала фактично першою антиглобалістською структурою нового типу.

Також на основі запропонованої схеми ми можемо чітко бачити, що антиглобалістський рух розвивався поетапно з єдиного центру. Ініціатива створення подібної трансконтинентальної мережевої громадської структури була вперше озвучена на міжконтинентальній зустрічі за Людство і проти неолібералізму в Ла-Реалідад. Саме вона і додала необхідний імпульс для формування позитивного вектора розвитку антиглобалістського руху. Це суперечить твердженням про виключно деструктивну (протестну) природу розглянутого феномена на перших етапах його існування. Розвиток ініціативи

сапатистів ми можемо бачити на прикладі проведення другої Міжконтинентальної зустрічі за Людство і проти неолібералізму в Іспанії (Ель-Індіани), де було прийнято рішення проти СОТ в травні 1998 р., а також про створення нової глобальної мережі опору, згодом що отримала назву Глобальна Дія Народів (ГДН). Сталося це вже на з'їзді в Женеві в лютому 1998 р.

Даний період можна розглядати вже в контексті безпосередньої історії антиглобалістського руху, хоча сам термін «антиглобалізм» на той момент ще не існував, що, втім, ні в якому разі не заперечує факту відсутності самого феномена.

3) 23 лютого 1998 р. - 25 грудня 2001 р. Період становлення протестного руху в Європі та Америці, спрямованого проти негативних проявів і наслідків неоліберальної глобалізації.

Для цього періоду характерно посилення масових маніфестацій і проведення локальних акцій протесту. Безумовно, ключовою подією стала 50-тисячна демонстрація в Сіетлі в листопаді 1999 р. однак в подальшому зростання протестної активності йшов по наростаючій з періодами незначними випадковими спадами. У вересні та грудні 2000 р. відбулися найбільші антиглобалістські маніфестації проти саміту МВФ і МБ в Празі (10 тис. чол.) і саміту ЄС в Ніцці (50-100 тис. чол.). [27]

4) 31 січня 2001р. - 17 вересня 2011 р. На цьому етапі антиглобалістський рух набуває практично всі типові риси соціального протестного руху. І переломним моментом тут виступив успіх другого Всесвітнього соціального форуму в бразильському Порту-Алегрі 25-31 січня 2002 р. Також на даному етапі спостерігається подальша консолідація та структуризація антиглобалістського руху. У цей час мережа антиглобалістських організацій охоплює практично всю планету. Тут також можна виділити два періоди:

4.1) 31 січня 2001 р. - 6 листопада 2002 р. Пік протестної активності антиглобалістського руху в Європі.

У цей період проходять найбільш масштабні і резонансні акції антиглобалістів на саміті G8 в Генуї (до 300 тис. чол.), Саміті ЄС в Барселоні (до 500 тис. чол.) І саміті СОТ в Канкуні (150 тис. чол.). Власне його кульмінацією стало проведення Європейського соціального форуму у Флоренції, що зібрав до 1 млн чол. [95].

4.2) 6 листопада 2002 р. - наші дні. Поступове згасання протестної активності.

У цей період спостерігається зниження інтенсивності антиглобалістських акцій і скорочення чисельності їх учасників.

5) 17 вересня 2011 - наші дні. Початок цього етапу пов'язаний з виникненням нового міжнародного протестного руху «Окупуй ...», яке можна розглядати як в якості нової віхи у розвитку антиглобалізму, так і в контексті історії нового соціального протестного феномена – антикризового руху. Основна трансформація пов'язана з переходом до тактики проведення безстрокових акцій протесту і захоплення суспільного простору.

Найвідомішою і авторитетною в антиглобалістському русі вважається Асоціація за оподаткування фінансових операцій для допомоги громадянам (АТТАК) - організація, що стала інституційною засновницею антиглобалізму і здобула популярність своєю пропагандою введення податку Тобіна Крім АТТАК існує безліч інших антиглобалістських організацій, які виступають проти корупції, капіталізму, держави, війни, проти підвалин суспільства в цілому тощо. Крім різних цілей антиглобалістські організації диференціюються і за методами боротьби – від форумів та мирних демонстрацій до хакерських атак, незаконного захоплення офісів та інших приміщень, що супроводжуються насильством (погроми ресторанів «Макдональдс») і збройних виступів (Сапатистський рух в Мексиці).

У грудні 1999 р. розлючені юрби ледь не зірвали в Сіетлі (США) форум держав-учасниць СОТ. З тих пір майже кожна міжнародну зустріч політиків, так чи інакше пов'язану з глобалізацією, супроводжують.

При цьому величезну роль в поширенні антиглобалізму грає Інтернет і інші інформаційні та мережеві технології. Сапатисти в Мексиці, безземельні селяни в Бразилії і аналітики з «Монд Діпломатік», які ініціювали створення АТТАК, працюють і діють за допомогою Інтернету; всесвітні соціальні форуми були організовані головним чином через Інтернет; знакові акції в Сіетлі своїм успіхом багато в чому зобов'язані Інтернету і мобільним телефонам.

Головна проміжна мета антиглобалістського руху – це формування глобального громадянського суспільства, яке охоплює сукупність недержавних некомерційних учасників світополітичної взаємодії, таких як міжнародні неурядові організації; незалежні засоби масової інформації; експертні співтовариства; організації, що представляють інтереси приватного сектора (бізнес-асоціації); приватні особи, що діють поза інституційних рамок (найчастіше в цій якості виступають лідери громадської думки, такі, як один з апологетів антиглобалізму Ноам Хомскі) або реалізують свої інтереси через створені ними бізнес-структури, НУО та соціальні рухи (Білл Гейтс, Джордж Сорос, Усама бен Ладен).

Виділяють наступні основні особливості антиглобалізму в сучасних умовах:

- соціально-політична незрілість, мережевий характер організації;
- відсутність традиційної пірамідальної ієрархії;
- неоднорідність;
- стихійний характер проявів.

Ці особливості стають основним об'єктом критики з боку анархістів і марксистів, які вважають, що даний рух не є ефективним в боротьбі проти капіталізму, а також натякають на деяку заангажованість лідерів руху [66] Більш лютим звинуваченнями антиглобалісти піддаються з боку неолібералів, які їх критикують за прагнення зупинити «об'єктивний процес розвитку цивілізації».

Однак критика антиглобалізму з боку лібералів, анархістів, марксистів не заважає ставати йому все більш значущим політичним громадським рухом і мати все більше прихильників. На наш погляд, виступи антиглобалістів (але не погроми, які зчиняються їх екстремістським крилом!), які привертають увагу до протиріч глобалізації, корисні в тій же мірі, в якій опозиція корисна в будь-якому демократичному суспільстві.

У зв'язку з цим не можна не погодитися з поширеною думкою професора економіки Дж.Д. Сакса: «Якщо одні країни – Сінгапур, Тайвань, Корея, Чилі та ін. – стали значно багатшими за останні 25 років за допомогою економічної стратегії, заснованої на зростанні експорту та участі в глобальній економіці, для інших глобалізація – це прокляття, бо глобалізація прирікає бідні країни на все більше і більше відставання від решти світу» [67].

Отже, антиглобалізм – це протест проти ліберальної глобалізації, при якій головним стає економічна ефективність, а соціальні, культурні та етичні цінності ігноруються або заперечуються. Автор дослідив основні особливості антиглобалізму, а саме: соціально-політична незрілість, мережевий характер організації; відсутність традиційної пірамідальної ієрархії; неоднорідність; стихійний характер проявів тощо. Головним суб'єктом антиглобалістського руху є Асоціація за оподаткування фінансових операцій для допомоги громадянам (АТТАК) – організація, що стала інституційною засновницею антиглобалізму.

2.3. Ідеологія глобалізації та її вплив на світоустрій

Глобалізація – порівняно нове явище, якого не знала історія, тому у вчених до нього різне ставлення. Одні розглядають її як об'єктивний процес. Інші, як, вітчизняний дослідник Г. Андрющенко, вважають, що «те, що нав'язується під виглядом глобалізації, – міфологія, якій намагаються ідеологічно прикрити спробу виправдання влади транснаціональних корпорацій, створити ілюзію, ніби те, що відбувається не відображає інтересів панівних фінансових паразитів, ніби це не політика і ідеологічна доктрина, а нейтральний, об'єктивний процес» В. Лисичкін і Л. Шелепін вважають, що глобалізація використовується для свого роду камуфляжем глобальної диктатури. Глобалізацію розглядають і як процес формування монокультурного світу. Всі ці точки зору мають право на існування. Є ще й такий підхід: глобалізація – це певна сукупність ідей, які обґрунтовують неминучість виникнення глобальної економіки, історичну необхідність поділу народів на представників «золотого мільярда» і всіх інших. З цієї точки зору вона може розглядатися як варіант ідеології, докорінно відрізняється від тих ідеологій, які існували раніше.

Характерною рисою глобалізації як ідеології нового типу є розрив з існуючою традицією. Якщо лібералізм і неолібералізм базуються на деяких загальних цінностях культури (свобода, демократія, права людини, національна держава, нація), то глобалізм ставить під сумнів значимість цих цінностей, більш того, він їх заперечує, бо сучасна глобалізація передбачає ліквідацію державних кордонів, зведення до мінімуму ролі держави, уніфікацію культур на базі цінностей американської масової культури, тотальний контроль над поведінкою індивідів, знищення інститутів демократії.

Таким чином, перед нами ідеологія, що протистоїть тому проекту, за яким створювалося буржуазне суспільство. Це ідеологія, яка виражає інтереси

вузької групи людей, що володіють економічними, фінансовими важелями, всю повноту політичної влади, інтереси так званої «вісімки» держав.

Французький вчений Жан Бодрійяр, який побував свого часу в США, віддаючи належне їх досягненням в деяких областях, писав, що це країна без надії. «Для нас, фанатів естетики і сенсу, культури, смаку і спокуси, для нас, які вважають прекрасним лише те, що глибоко морально, а захоплюючим лише героїчне протиставлення природи і культури, для нас, нерозривно пов'язаних з авторитетом критичного розуму і трансцендентності, відкрити чарівність нонсенсу – значить перенести ментальний шок ... Дізнатися, що можна отримувати насолоду від усунення будь-якої культури і надихатися торжеством байдужості» [10]. Але незважаючи на такий вирок, що формується ідеологія глобального суспільства є проекцією, або екстраполяцією, сучасних тенденцій в ідеологічній сфері перш за все Сполучених Штатів Америки. Це стало можливим після краху соціалістичної системи, ослаблення впливу соціалістичної ідеології, яка не вкладалася в рамки глобалізму і була скомпрометована як внутрішніми, так і зовнішніми її противниками.

Соціалістичні країни були стримуючим фактором у проведенні глобалізації по-американськи. «Вперше в історії, – пише З. Бжезинський, – неєвразійська держава стала не тільки головним арбітром у відносинах між євразійськими державами, а й наймогутнішою державою в світі. Поразка і розвал Радянського Союзу стали фінальним акордом в швидкому вознесіння на п'єдестал держави західної півкулі – Сполучених Штатів – в якості єдиної і справді першої справді глобальної держави» [6].

США, які вважають себе «просунутою цивілізацією», розробляють модель світоустрою на основі нової форми ідеології. Вона будується на наступних принципах: уніфікація цивілізацій і прозорість кордонів; однополярність світу; глобальна перевага; глобальне домінування.

Виходячи з цих принципів, США створюють всеосяжну та довгострокову концепцію світового устрою, яка зафіксована в різних документах, промовах президента США і його помічників. З. Бжезинський

стверджує, що американська перевага породила новий міжнародний порядок, який не тільки копіює, а й відтворює за кордоном багато рис американської системи, яка включає:

- систему колективної безпеки, в тому числі об'єднане командування і збройні сили, наприклад НАТО, Американсько-японський договір про безпеку;
- регіональне економічне співробітництво, наприклад АРЕС, НАФТА (північноамериканська угода про вільну торгівлю), і спеціалізовані глобальні організації співробітництва, наприклад, Світовий банк, МВФ, СОТ (Світова організація праці);
- перевагу демократичному членству в ключових союзах;
- фундаментальну конституційну і юридичну структуру (від Міжнародного суду до спеціального трибуналу з розгляду військових злочинів у Боснії) тощо. [6].

Як видно, США задовго готувалися до того, щоб прийняти титул першої і єдиної глобальної держави, і, як тільки впав глобальний суперник в особі СРСР, вони приступили до реалізації своїх планів. З граничною відвертістю про роль США в процесах глобалізації говорив у своїй лекції в одному з коледжів Генрі Кіссінджер: «Головний виклик полягає в тому, що те, що зазвичай називають глобалізацією, насправді просто інша назва панівної ролі Сполучених Штатів» [53]

Одним з найважливіших елементів ідеології нового світоустрою є боротьба з міжнародним тероризмом. Просування нових ідей, цінностей та ідеалів здійснюється через тиск на владні еліти. Це добре проглядалося під час правління М. Горбачова, особливо Б. Єльцина, тощо.

Великий гуманіст ХХ століття академік М. Мойсеєв запропонував свою концепцію світоустрою, згідно з якою керувати і направляти світовий розвиток міг би Колективний інтелект людства або Колективний розум, керований Радою мудреців. Дійсно, глобалізація намагається охопити найрізноманітніші сфери і вимірювання нашому житті. Тому в її основі має бути колективний початок, який допоможе спрямовувати зусилля на

ліквідацію бідності шляхом уповільнення споживання в країнах «золотого мільярда» і збільшення його в країнах нижчого рівня; вирішення екологічних проблем за рахунок скорочення підприємств, що забруднюють навколишнє середовище, або створення нових технологій по утилітаризацію шкідливих викидів, розвитку системи освіти і виховання з урахуванням національної специфіки, подальшого розвитку власної культури. Це створить, як ми вважаємо, умови для консолідації і зміцнення загальносвітових відносин, які приведуть до виникнення нової методології формується глобального суспільства, що включає різні інструменти, здатні зробити світ менш суперечливим, менш конфліктним.

Р. Хасбулатов дотримується тієї думки, що завдання встановлення нового світового порядку, рішення проблем глобалізації на справедливої для всіх країн і на основі повинна взяти на себе Організація Об'єднаних Націй, її Рада Безпеки. ООН, вважає він, єдина універсальна міжнародна організація, яка відповідає вимогам XXI століття, вона ніби створена для вирішення виниклих перед цивілізацією проблем. На її основі може бути створений світовий уряд. [83]

Найважливіше завдання, яке повинно вирішувати світовий уряд, – зміна всієї системи міжнародних відносин – економічних, політичних, соціальних (трудових), дипломатичних, військових, культурних тощо. При цьому перебудову цих відносин треба вести так, щоб забезпечити бідним країнам доступ до керівництву світом, і тоді була б знята напруженість між багатою Північчю і бідним Півднем.

Зміна міжнародних відносин можлива лише за тієї неодмінної умови, що буде усвідомлена необхідність реального здійснення рівності країн і народів, справедливості і співчуття – універсальних принципів відносин між державами незалежно від їх величини, потужності і впливу [83].

В основу такого глобального суспільства можуть бути покладені наступні принципи:

– єдність духовної основи: будівництво всіх відносин між цивілізаціями і державами базується на принципі спільності – примат інтересів розвитку громади в цілому, обліку інтересів всіх країн, народів і збереження безпеки довкілля;

– необмеженість цивілізаційного розвитку: жодна цивілізація (або держава) не обмежується у спрямованості своєї вдосконалення шляхом прив'язки до будь-якої функції в рамках світового поділу праці;

– узгодженість цивілізаційного розвитку: розвиток кожної з цивілізацій здійснюється так, щоб забезпечити всебічний розвиток всієї спільноти в цілому. Реалізація цього принципу дозволяє уникнути нерівномірності розвитку різних цивілізацій, забезпечить гармонійний розвиток всіх сфер діяльності спільноти і кожної з цивілізацій в ньому;

– цивілізаційна рівноправність: міжцивілізаційна взаємопідтримка повинна будуватися на основі рівноправного і рівноцінного обміну матеріальними і духовними цінностями, при якому виключається експлуатація одних країн і цивілізацій іншими;

– взаємна безпека цивілізаційного розвитку: в своєму розвитку різні цивілізації і держави не допускають обмеження можливостей розвитку інших цивілізацій (країн) спільноти і виключають створення їм будь-яких загроз.

Таким чином, глобалізація – це процес, пов'язаний з постійним розвитком і рухом. В ході даної діяльності відбувається розширення форм взаємодії держав на світовій арені і як наслідок розширення і збільшення повноважень і відповідальності держави перед своїми громадянами. З кожним роком взаємодія держави в політиці, економіці, виробництві, фінансової та культурній сфері принесло для людства безлічі корисних реновацій.

Таким чином, було розглянуто феномен глобалізму, у якому слід досить чітко розрізняти справжній глобалізм, представлений гуманістичною класикою (віра в соціальний прогрес, справедливість, велич людського духу тощо), і той глобалізм, в контексті якого затверджуються «кінець історії», зіткнення цивілізацій і монополія «золотого мільярда». Ідейним ядром

глобалізма є культ надлюдини, що обґрунтовує право вузького прошарку людей на експлуатацію всіх ресурсів планети і відчуженого праці, волі і інтелекту людства. Основними характеристиками є: універсальний соціальний процес; тенденція загальнопланетарного об'єднання країн, народів, культур; ризикогенний тип взаємодії цивілізацій; об'єктивний інтеграційний процес; інформаційна єдність світу тощо.

Антиглобалізм – це протест проти ліберальної глобалізації, при якій головним стає економічна ефективність, а соціальні, культурні та етичні цінності ігноруються або заперечуються. Автор дослідив основні особливості антиглобалізму, а саме: соціально-політична незрілість, мережевий характер організації; відсутність традиційної пірамідальної ієрархії; неоднорідність; стихійний характер проявів тощо. Глобалізація – це певна сукупність ідей, які обґрунтовують неминучість виникнення глобальної економіки, історичну необхідність поділу народів на представників «золотого мільярда» і всіх інших.

РОЗДІЛ 3

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗМІНИ СВІТОУСТРОЮ

3.1 Технології глобалізації в процесі впливу на зміну світоустрою

В епоху глобалізації загострились міжнародні проблеми, пов'язані зі стрімким розвитком ТНК, глобальною монополізацією, лібералізацією торгівлі, військовою, культурною та інформаційною експансією, специфічними гібридними та інформаційними війнами. Перелічені явища створюють низку новітніх загроз системам національної та міжнародної безпеки.

Посилення ролі великих транснаціональних корпорацій в світовій економіці призводить до поглиблення асиметрії економічного розвитку країн та регіонів світу. Глобалізації світової економіки сприяє технологічний прогрес, зокрема Інтернет, засоби супутникового та кабельного зв'язку, за допомогою яких виникла можливість швидкої оцінки інвестиційного клімату, розвитку торгових та фінансових зв'язків. Тотальний вплив транснаціональних корпорацій є одним з ключових факторів, що визначають конкурентоспроможність держави. Цей вплив здійснюється через послаблення впливу на світогосподарські процеси національних держав; трансформацію параметрів їх економічного суверенітету та підрив технологічної безпеки; створення умов нерівної конкуренції для відсталих країн; підпорядкування своїм монополістичним інтересам дрібного та середнього немонополізованого сектору; поглиблення технологічного розриву між країнами, що залучені до процесів розробки та комерціалізації ключових інновацій. Усе вимагає суттєвої реорганізації діючої системи інституційного забезпечення глобального економічного розвитку з метою нівелювання негативних наслідків наявних глобальних асиметрій та гармонізації інтересів суб'єктів світової економіки. [72, с. 20].

Інформаційна експансія – новітня технологія впливу на міжнародні політичні процеси, яка використовується для забезпечення геополітичних цілей держави. Хоча стратегію інформаційної експансії можуть використовувати не лише державні органи, а й транснаціональні корпорації, для завоювання ринків чи дешевої робочою сили, участі у тендерах тощо.

Мета інформаційної експансії:

- вплив на владу іншої країни для прийняття/скасування певних рішень, дій, інтеграційних намагань, демократизації тощо;
- контроль в укладенні міжнародних угод, формуванні міжнародних спілок
- втручання в геополітичну, військову, економічну концепції країни; вплив на громадян країни для тиску на владу, а також з рекламно-пропагандистськими цілями

Ознаками інформаційної експансії на сьогодні вважають:

- монополізацію газет, журналів радіо і телебачення, а також засобів зв'язку спеціалізованими корпораціями;
- пряме підпорядкування засобів інформації та зв'язку олігархічному капіталу;
- відкрите втручання державних органів у сферу ЗМІ, заборону або позаконне обмеження свободи слова;
- панування порівняно невеликої кількості засобів масової інформації й інформаційних агентств на світовому ринку новин;
- монополізацію інформаційного простору країни або регіону;
- поглиблення диспропорцій у забезпеченості засобами інформації та зв'язку між розвиненими державами і країнами, що розвиваються;
- використання друкованою пресою, радіо, телебаченням та інформаційними агентствами розвинених країн інформаційного забезпечення власної внутрішньої та зовнішньої політики на теренах інших країн;
- публікацію низки матеріалів, спрямованих на дискредитування певної політичної сили, заходу, політика; створення негативного іміджу

політичної сили, руху, державного діяча, значного заходу в країні-об'єкті інформаційної експансії[68, с. 4].

Для теоретичного розуміння проблеми важливою є праця «Торгівля новинами» О. Бойд-Баррета та М. Пальмера. Аналізуючи діяльність транснаціональних інформаційних агентств, вчені дійшли висновку, що їх діяльність спрямована на культурні та соціальні цінності панівних класів, на допомогу їм керувати масами [64].

Факт монополізації інформаційного простору, та впливу західних країн на країни, що розвиваються, був розглянутий ще у 1977р. у Шрі-Ланці, на нараді представників засобів інформації. Під час проведення наради були оголошені наступні факти: агентство Associated Press поширює своїми каналами з Нью-Йорка до Азії в середньому щодня 90 тис. слів. До Нью-Йорка з Азії тими самими каналами надходить лише 19 тис. слів. Служба загальної інформації ЮПІ телеграфує з Нью-Йорка до Азії близько 100 тис. слів, а з Азії — щодня всього 40—45 тис. слів. Таке співвідношення свідчить о інформаційній експансії Сполучених Штатів Америки на Схід [97].

Найвищою формою інформаційного впливу є інформаційна війна. Першим про цей феномен написав Г. Маклюєн у 1960-х рр. Дослідник відмічав, що якщо «гарячі» війни минулого використовували зброю, фізично знищуючи ворогів одного за іншим, то інформаційна зброя із застосуванням такого інструментарію як телебачення, радіо та кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ уяви: «земна куля тепер – не більше, ніж село» [54].

Інформаційна війна дозволяє чинити інтенсивний вплив на різні процеси практично на всіх рівнях загальнонаціонального, державного і суспільного устрою в будь-якій країні або регіоні, впливати на суспільну свідомість з метою керувати населенням і змушувати його діяти проти своїх власних інтересів, та інтересів власної країни. Найвідомішими дослідниками, хто займається цією проблематикою, є Є. Магда, Г. Почепцов, П. Жарков, Р. Калюжний та ін.

П. С. Шпиґа та Р. М. Рудник [93, с. 3-4] вважають, що нині є чотири підходи до визначення поняття «інформаційна війна»:

– перший підхід трактує інформаційну війну як комплекс політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору шляхом витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі;

– за другим підходом інформаційна війна – це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткотривалість гострого суперництва;

– за третім підходом інформаційна війна інтерпретується як форма забезпечення та ведення військово-силових дій за допомогою найсучасніших електронних засобів (цифрових випромінювачів, супутникових передавачів, застосування електромагнітних імпульсів та інших аналогічних засобів, які застосовуються для виконання військових завдань);

– четвертий підхід ототожнює інформаційні війни з кібернетичними війнами – дестабілізація комп'ютерних систем і доступу до Інтернету та інших систем (в тому числі і локальних) державних установ, фінансових та ділових центрів і створення безладу та хаосу в житті держав, які покладаються на зазначені мережі у повсякденному житті.

Міжнародна світова торгівля виступає одним з головних стимулів глобалізації, тому не дивно, що торгівля стала ще одним новітнім засобом впливу на світоустрій. Початок сучасних торговельних війн датується 1930-м роком підписання Тарифного закону США (Закону Смута-Хоулі). Даним законом підвищувались мита на сотні імпортованих товарів, він спричинив торгову конфронтацію країн-партнерів, які підняли мита у відповідь, заклав початок поширення протекціонізму у світі та в результаті погіршив наслідки Великої депресії.

У найбільш загальному вигляді економічна війна – це сукупність власне економічних, а також правових, адміністративних та ін. дій, спрямованих проти економічної системи іншого суб'єкта виробничо-господарської діяльності [26].

Якщо узагальнити досвід різних країн, то сьогодні існує принаймні 15 способів ведення торговельних війн, головним організатором яких була й залишається держава:

1. Визначення групи «чуттєвих» товарів та введення стосовно них заборонних або надмірно високих митних ставок.

2. Уведення економічних (торговельних) санкцій стосовно певної країни у вигляді заборони ввезення певних товарів.

3. Уведення ліцензованого імпорту певних груп товарів (як правило, сільськогосподарської сировини, металів, вугілля).

4. Уведення експортних субсидій для пріоритетних галузей та підприємств.

5. Розвиток програм імпортозаміщення, які передбачають перерозподіл фінансових та сировинних ресурсів на користь нових перспективних галузей (виробництва) під прапором економічної безпеки.

6. Уведення квот на імпорт з країни, яка є або може стати економічним конкурентом.

7. Визначення порядку компенсаційних виплат в межах програми захисту вітчизняного товаровиробника.

8. Уведення особливого режиму розмитнення товарів, який передбачає необхідність отримання додаткових документів або здійснення додаткових виплат.

9. Довільний вибір методики оцінки імпортованих товарів відповідно до національного оцінювального класифікатора, який не враховує ні договірних зобов'язань сторін, ні цінової специфіки конкретного ринку.

10. Уведення особливого режиму стандартизації та сертифікації товарів, невизнання сертифікатів якості авторитетних країн (компаній), які є визнаними взірцями захисту прав споживачів.

11. Уведення особливих санітарних та фітосанітарних норм, а також ускладнення процедури розгляду претензій на адресу державних служб.

12. Цілеспрямоване ускладнення антидемпінгових механізмів, за дії яких структура витрат внутрішнього ринку країни та цінова політика корпорацій визначаються не споживачем конкретної продукції та імпортером, а чиновником.

13. Обмеження доступу іноземних компаній до участі в тендерах на постачання певних товарів або ж надання послуг.

14. Обмеження або заборона участі іноземних компаній та фізичних осіб в купівлі землі, нерухомості або ж в акціонуванні так званих природних монополій.

15. Уведення механізмів контролю над експортом високотехнологічного обладнання та продукції машинобудування [93].

До наслідків торговельних війн відносять:

– небачену поляризацію багатства та бідності у світовому масштабі (абсолютне домінування «золотого мільярда» над геоекономічною периферією);

– зміна ролі та змісту економіки, яка, не перестаючи бути джерелом задоволення суспільних потреб у товарах та послугах, стає домінуючою силою соціального управління, підкорює політику, ідеологію, культуру, духовні процеси, за деяких умов — перетворюється в механізм силового тиску на іншого суб'єкта економічного життя;

– нестабільність світової економіки, в якій відбувається суперечність між об'єктивною необхідністю розвитку міжнародного розподілу праці та намаганням олігархату(світового, регіонального, національного) одноосібно присвоювати його результати;

– виникнення віртуальної економіки — відносин нового типу між суб'єктами фінансового ринку, які не є економічними, оскільки не відбивають процесів реального обміну товарами та послугами, не пов'язані з виробничою економікою, але виступають як ефективний механізм кругообігу фіктивного спекулятивного капіталу.

Як зазначає Б. Соболев, Україна зазнала економічної агресії з боку Російської Федерації ще у 2013 р, після якої потім настала й військова інтервенція.

Враховуючи усі перелічені методи впливу, державна політика сучасних країн має забезпечувати конкурентоспроможність власної економіки, координувати дії з країнами-партнерами, створювати механізми подолання глобальних проблем.

Таким чином, через глобалізаційні процеси трансформувалися існуючі та з'явилися нові технології впливу на світову політику, такі як економічні, торгівельні та інформаційні війни, культурна та інформаційна експансія, монополізація ринків та виробництва. Крім того, з'явилися й нові політичні актори, такі як транснаціональні корпорації, недержавні утворювання, які теж використовують новітні методи та прийоми впливу, змінюючи усю структуру міжнародних відносин, геополітичний вимір та сам світоустрій.

3.2 Досвід міжнародних організацій у протистоянні глобалізаційним викликам та збереженні національної безпеки

Національна безпека держави в умовах зростаючих взаємовідносин та взаємозалежності держав внаслідок багатовекторної глобалізації стає складовою загальної світової безпеки. Глобалізаційні процеси формують новий світовий порядок інтегративної цілісності, сприяють появі світової соціальності. Це можна підтвердити створенням таких світових інституцій як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (СОТ), Організація з питань освіти, наука та культури (ЮНЕСКО), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) та багатьох інших. Факт створення та діяльність цих недержавних організацій свідчить о нових механізмах у політичних процесах сучасності, транснаціоналізації міжнародних процесів, посилення впливу недержавних акторів у світовій політиці, появі загроз та проблем транскордонного рівня. Як зазначає Р. Войтович, глобалізація призвела до різкого збільшення кількості недержавних суб'єктів міжнародного життя, які володіють не меншими фінансовими ресурсами та відповідними політичними інструментами, ніж інші уряди, проте вони здатні діяти на території десятка країн [14].

Під впливом глобалізації змінилося й саме поняття безпеки. Якщо раніше вона асоціювалась в першу чергу з військовим потенціалом держави, то на сучасному етапі поняття безпеки стало багатограним, включаючи в себе політичну, економічну, екологічну, інформаційну безпеку [96].

Свого часу Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун теж зазначав, що національна безпека вже дещо більше ніж відсутність збройних конфліктів чи то між державами, чи всередині них. Грубі порушення прав людини, широкомасштабні переміщення цивільного населення, міжнародний тероризм, епідемія СНІДу, торгівля наркотиками, зброєю і екологічні катастрофи створюють пряму загрозу безпеці людства, змушуючи ООН застосовувати більш узгоджений підхід до вирішення проблем [59].

Дійсно, в наш час все більшого значення набуває стратегія колективної безпеки, коли кожна держава, яка входить в систему колективної безпеки, розуміє, що безпека однієї з них є справою всіх, і приєднується до колективних дій щодо протидії агресії. Таким чином, колективна безпека є засобом підтримання загального миру і безпеки [38, с. 3].

Головну роль у дотриманні міжнародної безпеки виконує Організація Об'єднаних Націй. Діяльність цієї організації направлена на підтримку миру та безпеки у всьому світі, розвиток дружніх відносин між країнами, врегулюванні політичних конфліктів та визначенні санкцій проти тих суб'єктів, які порушили міжнародні правові норми. У складі ООН немає власних військових підрозділів, тому організація інколи звертається до окремих країн або міжнародних організацій (наприклад до НАТО), що здатні втілити в життя рішення ООН.

Слід зазначити, що діяльність ООН завжди була об'єктом критики з боку антиглобалістів. Останні роки все більше падає авторитет організації як моделі глобального управління, її звинувачують в неможливості попередити агресивну політику зі сторони деяких держав, відсутності реформ, які будуть відповідати сучасному положенню міжнародної політики.

Дійсно, ООН продемонструвала свою неспроможність в врегулюванні збройного конфлікту на території України. Статут ООН містить перешкоди до цього, бо згідно з ним, до складу Ради Безпеки ООН входять п'ять постійних членів: Велика Британія, Китайська Народна Республіка, Сполучені Штати Америки, Франція та Російська Федерація. Саме членство останньої унеможлиблює врегулювання конфлікту з боку ООН, адже Російська Федерація, як один з п'яти постійних членів має право на вето, а тому кожен рік блокує усі дії ООН, які направлені на врегулювання конфлікту.

Говорячи про механізми протидії глобалізаційним загрозам, доречно буде згадати діяльність Всесвітнього економічного форуму – міжнародної неурядової організації, яка щорічно організовує зустріч в Давосі, Швейцарія. Місією цієї організації є «прагнення до поліпшення стану світу шляхом

залучення бізнесу, політичних, академічних та інших лідерів суспільства у формуванні глобальних, регіональних, галузевих і повісток дня».

Обговорення глобалізаційних процесів є одною з головних тем форуму майже кожен рік. Так у звіті форуму «Глобальні ризики 2011» було зазначено, що «світ не готовий протистояти серйозним новим потрясінням. Фінансова криза знизила світову економічну стійкість, у той же час підвищення геополітичної напруженості і зростання соціальних проблем дозволяють припустити, що і уряду, і суспільству у меншій мірі, ніж будь-коли, вдасться впоратися з глобальними викликами. Тим не менше, ми стоїмо перед дедалі більшим занепокоєнням щодо глобальних ризиків, перспективою швидкого поширення через усі пов'язані системи загроз катастрофічного впливу».[99]

Головною темою Всесвітнього економічного форуму у 2019р. також було це питання – «Глобалізація 4.0: формування глобальної архітектури в епоху четвертої промислової революції». Світові лідери давали свою оцінку сучасним подіям, питання розвитку технологій, кібербезпеки, глобальних фінансових ризиків, соціальну нерівність, міжнародні конфлікти, а також виказували занепокоєння перспективами подальшого розвитку світової економіки.

Останній форум, який відбувся у 2020р., відбувся у складі більш ніж 3000 учасників, які представляли інтереси 117 країн, в тому числі й 6 представників від України. Головними темами Давоса-2020 була економіка, екологія, технології та геополітика. Серед практичних ідей боротьби з наявними проблемами було запропоновано посадити мільярд дерев а навчити мільярд людей професійним навичкам, які допоможуть їм жити в умовах глобалізації. Щодо технологій, то учасники зазначили, що хоча технологічний розвиток допомагає зробити світ краще, потрібно пам'ятати, що розвиток технологій теж несе в собі загрозу.

Визначаючи роль діяльності Всесвітнього економічного форуму в світовій політиці, можна зазначити наступні події:

У 1989р. на форумі відбулась перша зустріч міністрів Північної та Південної Кореї.

У 1990р. відбулась зустріч канцлера ФНР Гельмута Коля та прем'єр-міністру НДР Ханса Модрова. Ця зустріч стала першим кроком до об'єднання Німеччини.

У 1998р. лідери Греції та Туреччини саме на Всесвітньому економічному форумі підписали угоду, завдяки якій вдалося уникнути воєнного конфлікту між цими державами. Саме цей день став початком нормалізації конфлікту та відносин між Грецією та Туреччиною.

У 1992р. президент ПАР Фредерик Фредерік Віллем де Клерк та тогочасним впливовим політиком Нельсоном Мандела. Це була їх перша зустріч за межами ПАР.

У 1994р Шимон Перес, голова Міністерства закордонних справ Ізраїлю, та Ясир Арафат, лідер палестинського визвольного руху, досягли згоди у питанні створення палестинської автономії.

У 1998р. саме на Всесвітньому економічному форумі вперше була проведена зустріч політичних керівників найпотужніших держав світу, була сформована так звана «Велика двадцятка».

У 1999р. тодішній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у своєму виступі заявив о створенні Глобального договору ООН.

Перелічені факти свідчать про важливу роль Всесвітнього економічного форуму в Давосі в міжнародній політиці, в питаннях врегулювання конфліктів, захисту держав та населення від сучасних політичних, економічних та екологічних загроз.

Варто зазначити, що діяльність форуму постійно стає об'єктом критики антиглобалістів. На думку апологетів цього руху, Давоський форум лише посилює нерівність доходів та поляризації населення.

Суб'єктами міжнародної безпеки є й інші міжнародні організації, місією яких є забезпечення дотримання норм міжнародного права усіма суб'єктами світової політики, як держав, так і міжнародних організацій. Однією з них є

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). На сьогодні це найбільша в світі регіональна безпекова організація, яка об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки для розвитку політичного діалогу та співробітництва у сфері безпеки в усіх її вимірах – військово-політичному, економіко-довкільному та гуманітарному. Регіон відповідальності Організації охоплює Європу, Далекий Схід, Центральну Азію та Північну Америку. Крім того, з ОБСЄ підтримують зв'язки різного рівня та інтенсивності низка держав інших регіонів – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Марокко, Туніс (середземноморські партнери); Афганістан, Республіка Корея, Таїланд і Японія. Її діяльність направлена на запобігання конфліктам, врегулювання криз, моніторинг ситуацій та звіт про факти порушення міжнародних прав або принципів ОБСЄ [32].

Діяльність ОБСЄ визначається чіткими принципами взаємодії країн-членів, якими є: принцип багатостороннього діалогу, рівність учасників, порядок денний, що базується на концепті спільної і всеосяжної безпеки, гнучкість та здатність адаптуватися до змін у безпековому середовищі. Протягом майже 4-х десятиліть свого існування ОБСЄ пройшла шлях від форуму для політичного діалогу представників двох протилежних воєнних блоків і кількох нейтральних країн до організації, що є одним з важливих елементів сучасної системи європейської і глобальної безпеки [15].

Головною місією ОБСЄ на сьогоднішній день залишається з'єднання безпековим «мостом» Заходу і Сходу. Поряд з головною роллю в рамках ОБСЄ існують також і другорядні, які покликані розвивати роль ОБСЄ в операціях з підтримки миру, більш чітко відображаючи всеосяжний підхід Організації до питань безпеки; укріплювати процес політичних консультацій в рамках ОБСЄ шляхом запровадження при Постійній раді ОБСЄ Підготовчого комітету; запобігати скрізь, де можливо, виникненню конфліктів, що супроводжуються насильством; зміцнювати взаємодію ОБСЄ з іншими міжнародними організаціями і тим самим забезпечувати краще

використання їх ресурсів. Ця діяльність здійснюється спільно з урядами, а також громадами та окремими уповноваженими особами на місцях [15].

За останні роки ОБСЄ перетворилась на одну з головних опір системи міжнародної безпеки. Це підтверджують досягнення останнього десятиліття у врегулюванні криз, відповіді на новітні загрози (Хартія ОБСЄ з боротьби з тероризмом, 2002 р.), прийняття документів про стратегію оптимізації роботи ОБСЄ в еколого-економічному вимірі (2003 р.), ініціатива «На схід від Відня» із співробітництва з пострадянськими країнами ОБСЄ (2004 р.), боротьба з організованою зло-чинністю, прийняття Мадридської декларації з безпеки та екології (2007 р.), прийняття регіональної декларації з Карабахського конфлікту (2008 р.), прийняття Астанінської декларації (2010 р.), поновлення процесу з Придністровського врегулювання в форматі «5+2» [15, с. 6-9].

За посередництва ОБСЄ активно розвивається співробітництво в сфері безпеки та оборони в Південно-Східній Європі. З 11 по 12 червня 2014 р. в Белграді відбулась Конференція міністерств оборони держав Південно-Східної Європи. Дана Конференція була проведена з метою сприяння подальшому розвитку воєнного співробітництва в Південно-Східній Європі та підвищенню стабільності та безпеки в регіоні.

Аналізуючи діяльність ОБСЄ в питаннях міжнародної а національної безпеки, треба зазначити, що організація сприяє політичному діалогу, вимагає політичних суб'єктів дотримуватись міжнародних норм права. Діяльність цієї організації, сучасний підхід до запобігання конфліктів дозволяє їй протидіяти старим та новим загрозам безпеці, та виступати платформою для політичного діалогу між країнами.

Загалом, аналізуючи світовий досвід міжнародних організацій у протистоянні глобалізаційним викликам та їхній вплив на трансформацію системи національної безпеки встановлено, що більшою мірою політика держав та міжнародних організацій спрямована на усунення зовнішніх джерел небезпеки та захисту від них, меншою ж мірою – на внутрішні. До джерел (груп джерел) зовнішньої небезпеки зокрема, належать:

- діяльність іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур;
- політика домінування деяких держав в інформаційній сфері;
- діяльність міжнародних терористичних груп;
- культурно-соціальна експансія у відношенні до конкретної країни;
- міжнародна кіберзлочинність тощо;

Важливим елементом та сферою національної безпеки держави в умовах сучасних трансформацій є інформаційна безпека. У зв'язку із зростанням у сучасних умовах науково-технічного прогресу, швидким розвитком електронних та цифрових технологій зростає і значення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, що у свою чергу є складовою частиною системи міжнародної безпеки.

Яскравим прикладом впливу інформаційної війни на внутрішню зміну національної безпеки слугують інформаційні операції антигітлерівської коаліції проти нацистської Німеччини, шляхом створення мережі інформаційних установ, які всілякими засобами змінювали сутність інформації, поступово перетворюючи її на засіб досягнення своєї головної мети – перемоги над ворогом із найменшим застосуванням людського ресурсу, техніки та зброї. Так, зокрема, США та Велика Британія вели інформаційну війну основними засобами якої по суті були друкована та радіопропаганда.

Велика Британія створила радіостанцію, яка, начебто, вела мовлення з території гітлерівської Німеччини. Насправді, радіостанція розташовувалась у столиці – Лондоні, й мовлення вів британський журналіст, який, бездоганно володіючи німецькою мовою, розповідав про життя в Німеччині. Під прикриттям німецького офіцера британський журналіст передавав всілякі плітки про інтриги армійського командування, особистого життя головнокомандувача тощо. За оцінками британців дана акція призвела до збільшення незадоволеності німецьким командуванням серед офіцерів Вермахту, що створювало певну дезорганізацію та невиконання військових наказів [41]. Також через друковані видання та радіомовлення США

викривали маніпуляції та брехню пропаганди Й. Геббельса, що створювало недовірливе ставлення німецьких солдат та місцевого населення до високих чинів, а також до самої нацистської ідеології [41]. Отже, зазначені способи та засоби ведення війни відіграли не останню роль у підриві національної безпеки Німеччини через нанесення безпосередньої шкоди саме військовій сфері, що у кінцевому результаті з поєднанням інших воєнних методів призвело до перемоги над нацизмом.

Іншим прикладом трансформації системи національної безпеки внаслідок інформаційного тиску можуть слугувати Сполучені Штати Америки. Проте такий приклад є нетиповим, тому що видозміна національної безпеки Сполучених Штатів відбувається у позитивному векторі, внаслідок ведення інформаційних війн нею ж самою, при чому уже маючи ефективну державну політику захисту власної національної безпеки. Так, оборонний бюджет Сполучених Штатів Америки на 2020р. налічує 9,6 млрд. доларів на розвиток кібербезпеки, що на 1,6 млрд. більше, ніж у попередній рік.

Цікавим прикладом є інформаційна війна між КНДР та Південною Кореєю. У березні 2013р. банківська банківська та медіа системи Південної Кореї зазнали хакерської атаки, в наслідок якої було паралізовано левову частину банківсько-фінансової інфраструктури держави. Організатора та виконавця цієї атаки офіційно не було виявлено, але внутрішнє експертне середовище та деякі світові спеціалісти припускають, що за атакою стоїть КНДР, як парирування дій спрямованих на санкції, вжиті у зв'язку з ядерними випробуваннями, а також у зв'язку з військово-політичною співпрацею із США.

У відповідь на це Міністерство оборони Республіки Корея у Сеулі удосконалило стратегію кібероборони країни і зміцнило відповідний підрозділ – Cyber Warfare Command, щоб успішно протистояти можливим новим кібератакам хакерів, а також залучає провідних консультантів із країн Заходу по виробленню заходів у сфері кібер- та інфозахисту, і захисту національної безпеки держави в цілому [100].

Поширення коронавірусної хвороби COVID-19 неймовірно ускладнило міжнародні відносини та конфліктність між державами, загострило старі та провокує нові протиріччя. Ускладнились відносини Сполучених Штатів Америки та Китайської Народної Республіки, де США посилює свій політичний та економічний тиск. В Європейському Союзі також можна помітити кризове становище. Перед викликом хвороби, європейські інституції не змогли довести свою єдність. Більшість країн Європи закривали свої кордони та обмежували транспортне сполучення без узгодження цих дій з іншими країнами ЄС. Можна стверджувати, що «Механізм захисту громадян», створений у 2002р., не спрацював належним чином.

Звісно, така ситуація похитнула авторитет ЄС, як серед країн-учасників, так і збоку євроскептиків та антиглобалістів. Конкуруючі держави, в першу чергу Російська Федерація та Китайська Народна Республіка, також почали масштабний інформаційний тиск з цього приводу.

Проте, потрібно зазначити, що поширення COVID-19 також сприяє й налагоджуванню політичного діалогу між країнами, змушує їх єднатися перед новою, неперсоніфікованою загрозою. Так президент Франції Е. Макрон в недавньому інтерв'ю висловив надію, що перед лицем загрози коронавірусної хвороби європейські країни об'єднують свої зусилля.

На думку колишнього держсекретаря США М. Олбрайт, міжнародну безпеку можуть сформувати та реально зберегти три інститути – ЄС, ОБСЄ і НАТО [84, с. 334]. Зазначені структури мають різний потенціал: відрізняються складом учасників й суттєво різняться головними цілями і напрямками діяльності. Тим не менше, кожна з них тією чи іншою мірою впливає на формування безпеки в Європі. Наприклад ЄС, створений з метою політичної і економічної інтеграції, забезпечив розвиток своїх членів на основі демократії та ринкової економіки, практично усунув територіальні суперечки і зазіхання на возз'єднання територій, соціальні відмінності й етнічні конфлікти, які десятиріччями ставили Європу на межу війни

Український дослідник І. Храбан теж вважає, що «створення майбутньої загальноєвропейської системи безпеки у воєнно-політичній сфері залежить від розвитку та функціонування трьох систем безпеки сучасної Європи: євроатлантичної, власне європейської та євразійської» [84].

Таким чином, з огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що в умовах глобалізації з'явилися нові, недержавні політичні актори, які на сьогодні є впливовими суб'єктами міжнародних відносин. У світовій історії є як вдалі, так і провальні спроби запобігання викликам глобалізації, як з боку держав, як й з боку недержавних організацій. Наявний досвід та загострення міжнародних проблем змушує країни єднатися задля подолання політичної кризи, боротьби з тероризмом, екологічними, економічними проблемами тощо.

3.3. Збереження української національної безпеки в умовах глобалізації

В сучасних умовах «неконтрольованої» глобалізації забезпечення національної безпеки нашої держави знаходиться під загрозою, адже участь України у формуванні глобального порядку денного, відпрацюванні і реалізації перспективних глобальних проектів та програм світового співробітництва з тих чи інших питань є вкрай обмеженою. Глобалізація спричиняє дуже швидкий розвиток та зміни усієї структури міжнародних відносин, системи політичних та національних інтересів, що створює нові проблеми та виклики національній безпеці. Це змушує приділяти цьому питанню серйозну увагу та застосовувати системний підхід до вирішення наявних проблем.

Одна з таких проблем – вже згадана у попередніх розділах інформаційна експансія, яку здійснюють найбільш потужні сучасні держави відносно інших, більш слабких держав, проникаючи в інформаційний простір країни, пропагуючи власні інтереси, руйнуючи інститути держав та традиційні цінності націй. Інформація, як важливий стратегічний ресурс та як новий вид сучасної зброї, теж потребує захисту з боку держави.

Усі ці загрози розглянуті у вітчизняній науковій літературі. Наприклад, Я. Жарков у своїх дослідженнях зовнішнього впливу інформаційної експансії на Україну вважає, що цей вплив визначається у збільшенні присутності іноземних ЗМІ в інформаційному просторі України, зростання кількості вітчизняних ЗМІ, що належать іноземним власникам, протиправний збір, отримання, використання та розповсюдження інформації з метою дискредитації міжнародного іміджу України, провокації з метою загострення внутрішніх протиріч і напруги в суспільстві; заходи іноземних держав щодо радіоелектронного впливу та радіоелектронного придушення засобів масової інформації в Україні, розв'язування протиборства в інформаційно-комп'ютерних мережах (порушення ефективності функціонування засобів телебачення та радіомовлення, особливо в прикордонних районах країни,

цілеспрямоване розповсюдження комп'ютерних вірусів і спеціальних програм перехоплення інформації у глобальних і локальних комп'ютерних мережах [34].

Інформаційну експансії з боку Російської Федерації ще у 2002р. досліджував український вчений В. Карпенко. На думку науковця, Україна та Російська Федерація мають різні геополітичні цілі, тому не дивно, що українські та російські ЗМІ про одну і ту саму подію нерідко розповідають по-різному. Це обумовлено різними інтересами держав. Але потрібно дуже уважно віднестись до того, що чужоземний інформатор використовує наш національний інформаційний простір в своїх інтересах [39].

Згідно з Законом «Про національну безпеку України», національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [65, с. 2].

Сьогодні в Україні застосовується на вітчизняному законодавчому рівні того ж Закону України «Про національну безпеку України», ч. 4 ст. 3 який встановлює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної,

економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [65, с. 3].

Також до уповноважених інституцій захисту національної безпеки належать: Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури України, Державне агентство України з питань кіно, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Департамент захисту національної державності (Департамент «Т») Службу безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України тощо.

Політика національної безпеки України, у відповідності до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020р., ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищає свої фундаментальні цінності, визначені Конституцією та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку. Їх захист забезпечують ефективні Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, розвідувальні, контррозвідувальні і правоохоронні органи держави, динамічний розвиток економіки України [65].

Також потрібно відмітити, що у багатьох пунктах Стратегії національної безпеки України особлива увага присвячена російській агресії та встановлено, що актуальною загрозою національній безпеці України є агресивні дії Російської Федерації, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, а саме: інформаційно-психологічна гібридна війна, підживлення сепаратистських настроїв, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу [65, с. 6].

Важливо відмітити те, що у чинному Законі чітко описана саме стратегія боротьби із зовнішніми проблемами, а саме використання допомоги ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних організацій, розвиток відносин з сусідніми країнами, а також Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії та Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина та Французькою Республікою для протидії спільним загрозам та подолання спільних міжнародних проблем. Також йдеться мова про розвиток партнерських відносин з організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноцінного членства України в НАТО. Саме це визначено як стратегічний курс України [65, с. 8].

Така стратегія може допомогти вирішити одну з важливих проблем, а саме згадане раніше нав'язування своїх національних інтересів з боку більш потужних держав. Наприклад, Л. Беттлер пропонує лише два варіанти вирішення цієї проблеми: або держава сама стане могутньою, або встановить дружні відносини з більш могутніми. Обидва варіанти нададуть державі змогу бути впливовим гравцем світової політики [5].

Крім цього, треба зазначити ще низку проблем, які, як і попередню, можна класифікувати як зовнішні. Це міжнародний тероризм, релігійний екстремізм, організована злочинність, кіберзлочинність, наркоторгівля, торгівля людьми, нелегальна міграція, розповсюдження зброї масового ураження, економічні війни, політичний тиск з боку інших держав та транснаціональних корпорацій. Згідно з Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020р., перелічені проблеми виникають саме через глобалізаційні процеси. Тож, реалізуючи захист національної безпеки, Українській державі потрібно враховувати загальносвітову ситуацію задля протистояння глобалізаційним проблемам та викликам.

Проте, слід враховувати, що глобалізація створює не лише зовнішні, але й внутрішні проблеми для держави. Йдеться про ідеологію та економічну систему, а також суспільне життя, духовну сферу суспільства, цінності нації тощо. Причинами появи таких внутрішніх глобалізаційних викликів може

бути наростання соціально-політичних та етнічних конфліктів, що виводить систему суспільного розвитку із динамічної рівноваги, позбавляючи її можливості стабільно функціонувати. До цього внутрішнього типу викликів національної безпеки також можна віднести і державно-управлінську кризу, яка пронизує всі сфери суспільного життя і виводить зі стану стабільності систему державного врядування, що безпосередньо проявляється на рівні функціонування її інституційних, регулятивних та духовно-ідеологічних механізмів. В умовах такої кризи безумовно ризик національної безпеки набуває найбільш активних форм. До причин виникнення зовнішніх глобалізаційних викликів ми відносимо: підривну діяльність, яка здійснюється з боку спецслужб окремих держав світу, міжнародний тероризм, економічну блокаду, політичний тиск, шантаж, загрозу силових акцій. Виходячи із цього, окрема національна держава, реалізуючи свою внутрішню політику, має враховувати інтереси всього світового співтовариства, аби у такий спосіб здобути можливість протистояти глобалізаційним викликам [14].

В умовах глобалізації також катастрофічно зростає розрив у соціально-економічному та політичному розвитку між державами світу, що, безумовно, не може не позначитись на системі їх національної безпеки. По суті, відбувається виродження попередніх форм світової самоорганізації, водночас спричиняючи певну інертність у становленні нових видів суспільних зв'язків. Це є критичною межею дії глобалізаційних викликів у сфері національної безпеки [14].

Окремого наголосу потребує увага до екологічних проблем, які створює глобалізація. З точки зору багатьох експертів та вчених, та загалом усього антиглобалізаційного товариства, саме глобалізація є чинником нових екологічних загроз, у тому числі й для національної безпеки держав. Наприклад, Г. Апелъ вважає, що подолання саме екологічних проблем стане першим кроком до вирішення питань глобальної безпеки, адже саме здорова екологія сприяє гармонічному розвитку суспільства [2].

Доречно зазначити, що у статті 56 Указу Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020р. екологічна безпека є однією з найголовніших цінностей країни. Стаття декларує створення стратегії екологічної безпеки, модернізацію інфраструктури, впровадження нових систем боротьби з відходами, забезпечення ефективного використання ресурсів тощо [65].

Без сумніву не можна залишити поза увагою один з найпотужніших на сьогодні глобальних викликів для усіх держав світу – пандемія COVID-19. Її неймовірно швидке поширення більш ніж на половину земної кулі напряду пов'язано з глобалізацією нашого світу. У другому розділі Указу Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020р., коронавірусна хвороба COVID-19 визначається як критична загроза національній безпеці та національним інтересам України, яка спричиняє зростання безробіття, загрожує продовольчому забезпеченню країни, перешкоджає вільному руху капіталу та товарів, руйнує традиційний спосіб життя та загострює протестні настрої у суспільстві. Згідно з цим документом, чинна система міжнародної безпеки неспроможна відповісти на виклик загрозам, які створює коронавірусна хвороба [65].

Зважаючи на перелічені проблеми розвитку та реалізації національної безпеки України, гарантування безпеки держави за умовами усіх дестабілізуючих зовнішніх та внутрішніх проблем, створених глобалізацією, потребує консолідації зусиль на всіх рівнях державної влади та громадянського суспільства, модернізації здійснення та забезпечення оборонної політики держави, виконання стратегічних завдань.

Як протидія масштабним негативним зовнішнім впливам, пріоритетними кроками з боку владних органів України з метою розвитку та забезпечення системи національної безпеки держави першочергово мають бути застосовані загальні методи забезпечення національної безпеки:

– прийняття рішення з визначення сфери та контексту глобалізаційної загрози і складу учасників процесу протидії;

- ухвалення загальної стратегії дій в політичній, економічній, соціальній та інших сферах життєдіяльності;
- виділення необхідних політичних, економічних, соціальних, адміністративних і організаційних ресурсів,
- інтеграція України у європейський політичний та економічний простір;
- створення сприятливих умов для зміцнення єдності українського суспільства на основі європейських демократичних цінностей
- модернізація законодавства з питань національної безпеки держави;
- реалізація упереджувальної стратегії та тактики (превентивні заходи);
- систематичне висвітлення офіційної позиції посадових осіб та політичних лідерів;
- створення системи публічних інститутів;
- забезпечення продовольчої безпеки;
- систематичне висвітлення офіційної позиції посадових осіб та політичних лідерів тощо;

Ці та багато інших заходів частково вже реалізовані або знаходяться на стадії ефективної реалізації чинною владою, проте інші досі залишаються лише у якості декларативних тверджень.

Як було зазначено в попередніх розділах, сучасні глобалізаційні виклики спонукають країни до поєднання зусиль, розвиваючи стратегії колективної безпеки. Цю думку цілком розділяють майже всі українські вчені. Так, І. Інжин зазначає, що забезпечення національної безпеки не повинно бути завданням і обов'язком окремо взятої держави чи окремих державних інституцій. Сучасні проблеми потребують координації безпекових інституцій всіх держав. При цьому координація повинна здійснюватись як на міждержавному рівні (між безпековими інституціями різних держав), так і на внутрішньодержавному рівні (між окремими структурами, які так чи інакше пов'язані з безпековою сферою – прикордонна служба, розвідувальні органи,

поліція). Лише в разі налагодження такої системної координації та реалізації кооперативного підходу з'явиться можливість знайти ефективну відповідь на актуальні загрози безпеці транснаціонального характеру [35, с. 60].

В. Гулай, вважає, що з метою забезпечення захисту територіальної цілісності та суверенітету держави, реалізації економічних і енергетичних проектів та ініціатив, Україні потрібна інтеграція до політичних структур Європейського Союзу та НАТО [23].

Серед реальної співпраці України з іншими державами за останні часи можна згадати нещодавно прийнятий бюджет Сполучених Штатів Америки на 2021 рік, передбачає \$250 млн у вигляді допомоги Україні в сфері безпеки для фінансування додаткового навчання, летальну і нелетальної озброєння і техніку, а також надання консультаційних послуг української армії. Сенатор США Роб Портман зазначив, що «українські військові мужньо боролися проти російської агресії на Донбасі і домоглися величезних успіхів. Я давно виступав за розробку всеосяжного, багаторічного плану допомоги в області безпеки, і я радий, що прийнятий Сенатом звіт про конференцію NDAA на 2021 фінансовий рік направляє Міністерство оборони і Державний департамент шукати способи допомогти українським військовим продовжити їх траєкторію зростання в професійному плані» [57].

Окрім співпраці з іншими державами, Україні потрібно зміцнювати відносини з світовими недержавними організаціями, наприклад такими як СОТ або ОБСЄ. Серед пріоритетів діяльності України в ОБСЄ слід відзначити наступні кроки:

- зміцнення потенціалу ОБСЄ як платформи для політичного діалогу та інструменту раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання кризових та конфліктних ситуацій та постконфліктного відновлення;
- забезпечення посередницької ролі ОБСЄ у рамках врегулювання інших міжнародних конфліктів, створення системи публічних інститутів;

- посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами безпеці (боротьба з проявами тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, протидія загрозам, що надходять з кіберпростору);

- подальша розбудова та зміцнення в рамках ОБСЄ діалогу з питань енергетичної безпеки

- звернути увагу питанням розвитку співробітництва між державами у сфері захисту навколишнього середовища, протидії торгівлі людьми, просуванню терпимості і недискримінації, утвердженню свободи слова, проблемам національних меншин у міждержавних відносинах створення системи публічних інститутів.

Отже, підсумовуючи наведене у розділі 3 даного дослідження, можливо зробити висновок, що загроза системі національної небезпеки у контексті глобалізаційних загроз не є якоюсь ефемерною теоретичною категорією науки політології, а є реально існуючою з огляду на світовий та вітчизняний досвід. З метою парировання та протистояння глобалізаційним загрозам в Україні створено нову широку інформаційно-правову базу, яка покликана забезпечувати та реалізовувати державну політику захисту та охорони національної безпеки України. Відповідно до інформаційно-правового базису на території держави функціонує низка уповноважених інституцій, які мають відповідну компетенцію на реалізацію забезпечення національної безпеки. Однак, така система (інформаційно-правова база та інституції) наразі містить деякі недоліки, виправлення яких та скоріша інтеграція до європейської спільноти утворять позитивну перспективу розвитку національної безпеки України в умовах наявних глобалізаційних загроз.

ВИСНОВКИ

Проблема впливу глобалізаційних процесів на світоустрій має важливе значення в контексті формування міждержавних відносин, а також в загальному розвитку держав та реалізації їх національних інтересів. Значні перетворення торкнулись і України, та вимагають зосередження всіх сил та засобів для вирішення наявних проблем.

Глобалізація є об'єктивним та неминучим, історично обумовленим явищем, котре суттєво змінює характер політичних відносин, провокує появу недержавних суб'єктів світової політики, загострює наявні та провокує нові політичні конфлікти, створює неперсоніфіковані загрози, як то екологічні проблеми чи епідемія коронавірусної хвороби COVID-19.

Вплив процесів глобалізації на політичні процеси є істотним. З'явилися нові аспекти міждержавної безпеки: інформаційна експансія, а також інформаційна війна, гібридна війна, економічна війна та фінансова інтервенція і багато інших загроз, які можуть фундаментально порушити внутрішній устрій держави, аж до позбавлення суверенітету. Процеси, які створює або підштовхує глобалізація, примушують країни до консолідації зусиль з одного боку, та загострюють дипломатичні відносини з іншого. З точки зору України, глобалізаційні процеси обумовлюють необхідність скорішого приєднання до Європейського Союзу та в загалом до розвитку міждержавного співтовариства.

Антиглобалістичні рухи та організації є впливовими політичними суб'єктами, хоча це явище залишається неоднорідним у своєму складі, незрілим в соціально-політичному відношенні, якому бракує поєднання зусиль та чіткої обраної стратегії протидії сучасним загрозам.

Аналізуючи світовий досвід збереження національної безпеки в умовах трансформації політичних процесів, спричинених глобалізацією, було встановлено, що остання може призводити до військових конфліктів, дезорганізувати державне управління, фінансово-банківську систему,

наносити шкоду соціально-економічній сфері країн, погрожувати державному суверенітету тощо. Все це обумовлює актуальність дослідження глобалізаційних загроз на систему національної безпеки, оскільки ефективне ведення державної політики що до збереження національної безпеки мінімізує, в деяких випадках – унеможлиблює, настання негативних наслідків глобалізаційних процесів.

Також аналіз показав, що суб'єкти політики прагнуть до об'єднання своїх зусиль перед сучасними загрозами, створеними глобалізацією.

Збереження системи національної безпеки української держави в контексті трансформації міжнародних відносин, гібридної війни з Російською Федерацією, загрози коронавірусної хвороби COVID-19 на сьогодні полягає у створенні спеціальних інформаційно-правових та інституційних засад і механізмів формування та реалізації державної політики щодо забезпечення національної безпеки України, використанні усього наявного зарубіжного досвіду боротьби з переліченими проблемами, а також поєднанню зусиль з країнами Європи та залученні у стратегію колективної міжнародної безпеки.

Трансформації на глобальному та регіональному політичних рівнях актуальні обумовлюють необхідність формування національної безпеки на основі активної взаємодії з існуючими системами міжнародної безпеки, яка створюється навколо діяльності нових політичних гравців – міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій та в цілому в появі нових країн-суб'єктів політичних відносин за рахунок ускладнення міжнаціональних відносин та розширенню політичного кола діяльності.

Необхідно зазначити, що держава вже має чітку стратегію та доктринальний підхід щодо протидії наявним загрозам, однак вони не позбавлені деяких недоліків, виправлення яких та подальша модернізація плану заходів і тактики щодо створення системи національної безпеки, удосконалення теперішнього стану діяльності інституцій та інтеграція України у європейський політичний та економічний простір, поєднання зусиль

з усіма суб'єктами світової політики суттєво зменшить негативний вплив наявних, принципово нових проблем, створених глобалізацією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко А.В., Гасеський В.К. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки. Зб. наук. праць. УАДУ. К.: Вид-во УАДУ, 2012. № 18. С. 9-18.
2. Апель К. О. Этноэтика и универсалистская макроэтика: противоречие или дополнительность. М., 2004. С. 66
3. Арсеєнко А. Г. Глобалізація: основний міст та соціально-економічні й політичні наслідки напередодні 21 ст. URL: <http://www.lab.org.ua/article/691/> (дата звертання 03.11.2020)
4. Бек У. Что такое глобализация?. М.: Прогресс Традиция, 2001. 304 с.
5. Бэттлер Л. Национальные интересы, национальная и международная безопасность. Полис. 2002. С. 132-157.
6. [Бжезинський З. Велика шахівниця. С. 41.
7. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. Відносин, 2001. С.34-39.
8. Білоус О. Г. Економічна система глобалізму. К. : КНЕУ, 2003. 100 с.
9. Богданович. В. Ю. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія. К. : Видавництво Кий, 2007. 370 с
10. Бодрийяр Ж. Америка. СПб., 2000. С. 199.
11. Ботвіна Н. О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічну безпеку України. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль. : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 16. Вид 1. С. 28-33.
12. Бузгалин, А. В. Призрак антиглобализма. Свободная мысль – XXI, 2003. С. 33.

- 13.Бузько І. Р. Трансформаційні процеси в умовах глобалізації: держава, регіон, підприємство: монографія. Луганськ : Вид-во “Ноулідж”, 2012. 548 с.
- 14.Войтович Р. В. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>. (дата звернення: 20.10.2020).
- 15.Вонсович О. С. ОБСЄ як платформа для політичного діалогу з питань європейської безпеки, 2015. С 6-9
- 16.Ворошило В. В. Глобалізація економіки та її вплив на фінанси домашніх господарств. Науковий вісник: фінанси, банки. Інвестиції, 2012. Вид 5. С. 40 –45.
- 17.Вплив пандемії COVID-19 на міжнародні відносини: ключові тенденції. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2020/04/vpliv-pandemii-covid-19-namiznarodni-vidnosini/> (дата звернення 09.12.2020)
- 18.Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія, 2011. Вип. 143. С. 42-46.
- 19.Гончар А. М. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації: сутність та ключові фактори. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. Вип. 15. С. 18-21.
- 20.Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт : монографія . К.: НІСД, 2017. 496 с.
- 21.Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія. К. : Знання, 2008. 431 с.]
- 22.Гринфілд, Ж., Машакойи К, пер. с англ. И. Г. Левина. М.: Едиториал УРСС, 2004. – 304 с.
- 23.Гулай. В. Карпатський регіон в безпековому вимірі. Матеріали Міжнародноїнауково-практичноїконференції. (Львів, 14 квітня 2016 року,), факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І.Франка, 2016. С 60.

24. Давидович І. Є, Бакалюк О. Й. Роль і місце України у процесах глобалізації світової економіки. Стратегія розвитку України в умовах глобальної інтеграції. Сімферополь. : КІБ, 2013. С. 12-16.
25. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. СПб., 1995. С. 52.
26. Дацків Р. Глобальні економічні війни та національна безпека. Банківська справа, 2005. С. 33.
27. Денчев К. Феномен антиглобалізму. М., Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. С. 218.
28. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія. Нац. ун-т Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, НАПН України, НДІ інф-ки і права. Х.: Право, 2013. 295 с.
29. Добровольська А. Глобалізація інформаційного простору: адаптація України до загальносвітових тенденцій URL: <http://soskin.info/ea/2005/9-10/20050918.html> (дата звертання 28.11.2020)
30. Есаулов В. Коммуникология.: Противодействие информационным угрозам как важное направление политики национальной безопасности Российской Федерации, 2009. Вид. 12 . С.72.
31. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26188 (дата звертання 10.10.2020)
32. Єрмолаєв А. В., Кононенко В. А. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. 52 с.
33. Єщенко П. С. Сучасна економіка: навч. посіб. К. : Вища шк., 2005. 325 с.
34. Жарков Я. В. Напрями зовнішнього інформаційно-психологічного впливу на Україну. URL:

- http://defpol.org.ua/site/index.php?option=com_content&view=article&id=149&Itemid=99 (дата звертання 17.11.2020).
35. Іжнін І. Проблеми транскордонної безпеки у світі, що змінюється. Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14 квітня 2016 р.). Львів, факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 89 с.
36. Кагарлицкий Б., Готлиб, И. Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского движения». М.: Едиториал УРСС, 2003. 256 с.
37. Каллиникос, А. Антикапиталистический манифест. М., 2005. С 17.
38. Караганов С. Реформування ООН: що робити? День, 2003. С. 3.
39. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України. URL: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=76> (дата звертання 17.11.2020)
40. Кастельс М. Інформаційні технології, глобалізація та соціальний розвиток. Соціальна глобалістика: навч. посіб. за наук. ред.: Е. А. Афоніна, Вб. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. К. : Освіта України, 2011. С. 15-16.
41. Клиніна Т. Інформаційна війна США та Великої Британії під час Другої світової війни (1939-1945) Схід. 2016. № 2. С. 53-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2016_2_10. (дата звернення: 28.10.2020)
42. Коломієць О. Європейська політика безпеки і оборони як геополітична модель національної безпеки . Науковий вісник: Одеський національний економічний університет. Том II. Політологія. Одеса: ОНЕУ, 2012. Вип. 8(160). С. 103-110.
43. Коломієць О.В. Сучасні перспективи україно-російських відносин. Європейський вибір України в контексті безпекових викликів та сучасних реалій: Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 14 березня 2015 р. Київ, 2015, С. 145-148.

44. Кондратьев Я. Ю. Концепция национальной безопасности Украины: теоретико-правовые аспекты зарубежного опыта: Национальная академия внутренних дел Украины, 2003. 20 с.
45. Коппель О. Международные системы и глобальный развитие. Вестник социально-экономических исследований, 2008. Выд. 3. С.84.
46. Косик Я. В, Чигирин О. Ю. Глобализация как закономерность развития современной экономики Украины. Механизм регулирования экономики, 2011. Выд. 2. С. 191 –196.
47. Кукарцев. О. Исследования и теоретизирование глобализации: до истории вопроса. Украинская национальная идея: реалии та перспективы развития, 2014. Выд. 26. 31 с.
48. Куцик П. О. Глобальная экономика: принципы становления, функционирования, регулирования та развития: монография. Львов. : Издательство ЛКА, 2015. 594 с.
49. Лабунец В.О. Инвестиционный климат Украины. Международная экономика: интеграция науки та практики: НТУУ «КП», 2016. С. 112-117.
50. Липкан В. А. Национальная и международная безопасность в определениях та понятиях, 2006. 256 с.
51. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. Москва, 2003. С. 22.
52. Лукашевич В. М. Глобалистика: учеб. пособие. Львов: «Новый Свет–2000», 2005. 440 С.
53. Майкбрайд У. Глобализация и межкультурный диалог. Вопросы философии, 2003 С. 80.
54. Маклюен М. Понимание медиа: внешние расширения человека, 2002. С. 7
55. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека Москва; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. 464 с.
56. Нашинец-Наумова А. Концептуальные подходы щодо обеспечения национальной безопасности: информационно-правовые та институционные основы. Предпринимательство, хозяйство и право, 2017. С. 34-39.

57. Оборонний бюджет США надасть \$250 млн допомоги Україні. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/709450.html> (дата звертання 03.12.2020)
58. Олбрайт М. О глобальных проблемах международных отношений. Вестн. иностр. информ. ИТАР-ТАСС, 1999. С.19.
59. Офіційний Інтернет-сайт Організації Об'єднаних Націй: URL: <http://un.org> (дата звертання 15.11.2020)
60. Ощипок І. Ф. Особливості трансформації державного суверенітету в постбіполярній міжнародній системі, 2016. С. 64.
61. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв, 2012. Вип. 24. С. 108-111.
62. Петракова К. Трансформація реформ в українському суспільстві в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Ефективність державного управління, 2015. С 248.
63. Підхромний О. М. Фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : СПОЛОМ, 2012. 360 с.
64. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика. Навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2008. 663 с.
65. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020. С. 1-8
66. Просперо Т. Антиглобализм — новая тема споров антифашистов. URL: <http://nologo.su/2008/03/19/tprospero-antiglobalizm-novaya-tema-sporov-antifashistov/>. (дата звертання 17.10.2020)
67. Сакс Дж. Д. Противоречия глобализации. URL: http://www.ng.ru/economics/2000-10-11/4_globe.html] (дата звертання 01.12.2020).
68. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. Вісник Книжкової палати, 2013. Вид. 1 С. 2-4.

69. Сарайкина Г.С. Методологические аспекты изучения глобализационных процессов: авторефер. дис. канд. філ. наук.: 09 .00.11. Москва, 2008. 21 с.
70. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.
71. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm>. (дата звернення 05.12.2020).
72. Солярчук Я. М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір. автореф. дис. канд. док. економ. наук. 08.00.02. Київ, 2009. 20 с.
73. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар. пер. з англ. А. Іщенко. К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2003. 252 с.
74. Стратегія національної безпеки України. Україна у світі, що змінюється. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/project-Litvinenko-dcd38.pdf>. (дата звертання 01.12.2020).
75. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. пер. с англ. М. :ООО "Издательство АСТ", 2002. 669 с.
76. Трач Ю. Інформаційна глобалізація як складник глобалізаційних процесів. URL: http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php (дата звертання 28.11.2020)
77. Третяк. В. П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації: монографія. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — 317 с.
78. Трофименко М. В. Антиглобалістський рух і Україна: політологічний аналіз: автореф. дис. канд. полі. наук: 23.00.02. Київ, 2011. 18 с.
79. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 320 с.
80. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію. Львів: Лілея-НВ, 2002. 384с.

81. Фролов И. Т. О человеке и гуманизме: Работы разных лет. М.: Политиздат, 1989. 559 с.
82. Хардт М. Империя; пер. с англ. Ю. Филиппова; – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
83. Хасбулатов Р. И. Мир в роковой час. Независимая газета, 2001.
84. Храбан І. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: монографія. К.:Варта, 2005. С.334-335
- Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 2013.С. 277-283.
85. Хріпков М.П. До забезпечення воєнної безпеки в умовах загрози інформаційної війни. Наука і оборона: наук. теорет. та наук. практ. журнал. 1999. № 2. С. 37-43.
86. Цимбалюк В.С. Проблеми державної інформаційної політики: гармонізація міжнародного і національного інформаційного права. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. К. : Вид-во України «КПІ», 2011. № 23. С.43-48
87. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 2013.С. 277-283.
88. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К. : Логос, 2003. – 631 с.
89. Чупрій Л. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. Політичний менеджмент. 2013. № 1-2. С. 35-41.
90. Шевчук Д. Культурна ідентичність і глобалізація. Наукові записки. Серія «Культурологія», 2010. Вид. 5. 15 с.
91. Шконда В. В. Глобалізація: оцінки, наслідки, регулювання : монографія. Донецьк : Донбас, 2014. 166 с.

92. Шимченко Л.А. Українське суспільство в умовах глобалізації. Український соціум: соціально-політичні виміри: Матеріали круглого столу від 28 грудня 2004 р. К.: Знання України, 2005.
93. Шнипко О. С. Торгівельні війни в умовах глобалізації: значення для України. Інвестиції: практика та досвід, 2011. С 3-4.
94. Шпига П. С. Основні технології та закономірності інформаційної війни. Проблеми міжнародних відносин, 2014. Вип. 8. С. 326-339.
95. Шумаков А.А. История антиглобалистского движения в странах Европы и Америки: автореферат дис. .канд. ист. наук. Белгород, 2015. С. 23.
96. Юськів Х. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному й регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти, 2016. С. 10.
97. Ярочкин В.Н. Информационная безопасность. Учебник для студентов вузов. М.: Академический Проект. Фонд «Мир», 2003. 640 с.
98. Circulation numbers for the 25 largest newspapers. The Boston Globe. 2010. 25 October. P. 7.
99. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. World Economic Forum in collaboration with : Marsh & McLennan Companies, Swiss Reinsurance Company, Wharton Center for Risk Management, University of Pennsylvania, Zurich Financial Services. World Economic Forum, January 2011
100. Park Byong-su. Military Cyber Command to terminate “cyber psychological warfare” operations. 2018. Hankyoren. URL: http://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_national/857118.html